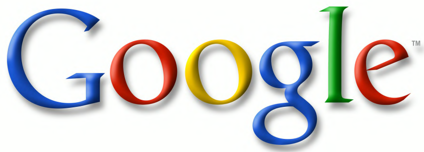

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Konung Gustaf III och hans samtida regenter

Adolf Ivan Arvidsson, Axel Jakob Salmson

Digitized by Google

H 1158.46

Harvard College
Library

FROM THE FUND BEQUEATHED BY
Archibald Cary Coolidge
Class of 1887
PROFESSOR OF HISTORY
1908–1928
DIRECTOR OF THE UNIVERSITY LIBRARY
1910–1928

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

KONUNG GUSTAF III

och

HANS SAMTIDA

Regenter.

HISTORISK TECKNING

med

åtföljande Porträtter,

Lithografierade

af

J. S. SALMSON.

1847.

Digitized by Google

Digitized by Google

KONUNG GUSTAF III

OCH

HANS SAMTIDA REGENTER.

Historisk Teckning

med

Åtföljande Porträtter,

Lithografierade

af

A. J. SALMSON.

STOCKHOLM.

Hörbergska Boktryckeriet,

1846.

Digitized by Google

H 1158.46

HARVARD COLLEGE LIBRARY
FROM THE
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
FUND
Oct 1 1931

Originalerna till medföljande porträtter förvaras i samlingen på Gripsholm.

Första häftet af detta arbete trycktes redan år 1838; *men blef aldrig utgifvit. Planen var då, att utlemna det häftevis. Det utgår nu i sin helhet.*

Digitized by Google

Genom tidehvarfven af menniskoslägtets historia går en beherrskande anda, hvilken leder och ger pregel åt offentliga händelser och enskildta handlingar. Dess närvaro skymmes stundom bland det oräkneliga antalet af deltagande personer, och i alla de jordiska passionernas strider, men emot en uppmärksam åskådare blickar den likväl alltid fram; tidens omätliga bölja hvälfver sin säkra väg, och smärre rännilar, hvilka i början tyckas taga en annan kosa, förlora sig dock slutligen i samma vågor. Sedan en historisk idé fulländat sin bana, för att gifva rum åt en annan, står betraktaren likasom vid stranden af en ocean och öfverskådar dess ofantliga yta, ehuru de som lefvat i bygderna och bland bergen, och sett blott de strömmar, hvilka brusat förbi dem, icke kunnat vinna denna klara öfverblick.

Kristendomen gaf en religiös riktning åt de tidehvarf, dem vi beteckna med namnet Medeltiden. Läran var kommen från Österländerna, varm och brinnande, som en Orientalisk sommar; men den både värmde och brände, likt solen i dess hemland. Inbillningskraften hade erhållit fria tyglar, gudsfruktan och skaldekonst utgjorde det helas lif; men utan förståndets sansade led-

Digitized by Google

ning erhöll tiden alla de förtjenster och fel en sådan hänförande ensidighet måste medbringa.

Genom Luthers religions reformation blef förståndet åter insatt i sina rättigheter; men började snart göra sina beräkningar ensamt gällande. Emellertid fortfor den religiösa andan att vara tidehvarfvets ledande grundsats, och uttalade sig uti tvister om trosläror emellan den gamla och nya kyrkan. Öfver allt styrde dogmerna den enskildta tanken och den politiska handlingen. Slutligen bröt striden ut i det trettioåriga kriget. Inbillningskraften ansträngde här sin sista styrka, för att bibehålla sitt herrskande envälde i form af allena saliggörande trosgrund, och föll för det vaknade förståndet och den nyfödda friheten. Ett förändradt statsskick ingick uti Europa, genom freden i Westphalen, hvars bestämningar sträckt sin verkan intill våra dagar. Här satt den politiska beräkningen första gången till doms, och talade om jemnvigt emellan stater, för att derigenom trygga de svagares sjelfständighet.

Religionen upphörde att vara det stora drifhjulet för folkslagens företag i fred och krig, och politiken började småningom uppbygga sina throner. Ett barn af det kalla, beräknande förståndet, bannlyste den snart ur sina handlingar hvarje känsla utgången ur hjertat, och hvarje högre verldsåskådning, bestämd af andra åsigter än fördelen. Den blef småaktig, sjelfvisk och egennyttig; tjenade hjelpsamt alla lägre passioner och var ett lydigt verktyg i händerna på en sniken eröfringslust. Med det lockande namnet af politisk jemnvigt slog den blå

Digitized by Google

dunster i ögonen på dem, som ville genomskåda dess hemligheter, och våld och hersklystnad ställdes bakom den sköld af allmän jemnvigt man föregaf sig vilja upprätthålla. Den födde krig och förödelser, samt afgjorde fredsslut, alltid med ett blodigt svärd i ena handen och egennyttan vid den andra. Folkens röst, deras önskningar, kärlek eller vedervilja, intet af allt detta upptogs i beräkning; jemnvigten erfordrade, föregaf man, d. v. s. den starkaste ville så, och länder blefvo styckade, nationer splittrade, och man skiftade och delade, liksom på öde sandhedar. Småningom försjönko folk och stater till ett slags arfgods, om hvilka man tvistade, såsom om annan jord, och grannarne sutto till doms och tillslogo länder åt dem, hvilka med den kraftigaste hand der förmått fästa sig. Invånarne, deras böjelser eller känslor rådfrågades icke; de utgjorde lösören och inventarier, som åtföljde egendomen.

Men derjemte uppmuntrade man näringarne och förbättrade den inre hushållningen, för att, på inhemsk grund, samla krafter till blifvande krigiska företag. Småningom grep den offentliga egennyttan in i det enskildta lifvet, och äfven här började allt att öfvergå till en kall beräkning af gagn och fördel. Det ädla syftet af fredliga eröfringar inom eget område, till ökad inre välmåga, fläckades af den sjelfviskhet, som ville göra allt till vinningslystnad, med uteslutande af hvarje högre idé. En sådan riktning har under vår tid, denna skarpa räknemästare af vinst och förlust, bragt sig upp till herrskare öfver alla företag; den uttalade

Digitized by Google

sig redan dunkelt i den rent af praktiska undervisning man började gifva ungdomen, och synes vilja enväldigt föra spiran i våra dagar.

Emellertid hade, i det land der sjelfviskheten, eröfrings-begäret och sedeförderfvet herrskade mest oinskränkt, folket suckat under oerhörda bördor, för att tillfredsställa ett ringa antal privilegierades utsväfningar. Men af förtrycket uppstår småningom ett motstånd; detta tillväxer oförmärkt i krafter, och då de magtägande slumra insöfde i säkerhet på sina mjuka hyenden, utbryter mot dem en volkan, hvars tillvaro de ej anat eller förakta. Hvarje ensidighet föder alltid en annan, hos dem som bekämpa densamma. Magtens ensidighet födde sjelfsvåldets: den möglade arfsrättens skapade de nakna theoriernas.

Nya åsigter hade börjat utbilda sig och utbredde sig hastigt. Frihet var deras inre lif och fältrop; men uttröttade af långvarigt förtryck samt otaliga lidanden, hoppades man att med upphäfvandet af allt det gamla, med utplånandet af hvarje spår deraf, kunna bilda åt sig ett i alla delar nytt lycksalighetens land. Skolvisdomen ansågs vara all verldslig visdom, och man trodde sig endast behöfva uttala sin theori, för att icke blott se den omfattad med varmt deltagande, utan ock fullt användbar i lifvet.

Frankrikes blodiga exempel har bevisat motsatsen, och vår tid har stundtals förnyat försöket, med nära lika slutföljd. Den mest upphöjande tanken i menniskosinnet: *friheten*, har ofta gått förlorad genom öfver-

Digitized by Google

drift, antingen i anspråk eller i medel att vinna den. En enskild person förmår ej uti ett ögonblick afkläda sig sina äldre lefnadsvanor, sitt antagna väsende, och likasom blifva en ny menniska; ännu mindre kan detta inträffa med ett helt folk. Begge måste steg för steg uppfostras ur sitt gamla förhållande in uti ett nytt. Tusende passioner, egna fördelar, sekellånga vanor, ja äfven fördomar, sträfva mot hvarje brådstörtad förändring. Det nya måste småningom ingå, det måste likasom innötas i det gamla, och sålunda fredligt undantränga det, om det skall blifva en varaktig, helsosamt verkande del deraf. Allt brådmoget skadar och förvissnar. Deraf följer likväl icke, att menniskorna i evighet böra hänga vid det förrostade. "Hvad förmultnadt är skall ramla"; men skall förändringen blifva lyckliggörande, så måste det otjenliga, föråldrade lugnt bortskaffas, och icke allt gammalt undanskuffas, blott för dess ålder. Det nya måste byggas på det gamlas grundval.

Det är allmänt bekant, att vår Europeiska verldsdel redan ett halft århundrade befunnit sig i en brytnings-period, en öfvergångspunkt från ett äldre statslif till ett, såsom man hoppas, bättre nytt. En verklig *medeltid* har inträdt, hvilken dagligen leder till andra förhållanden, och hvars egentliga lynne visar sig i en oafbruten oro, ett oupphörligt sträfvande samt täta omstörtningar. Men en stor och ädel anda går genom tidehvarfvet, ehuru sjelfva saken, jemte misstag om medlen, motarbetat densamma och skapat olyckor i stället för välstånd. Som vi ännu knappast befinna oss längre

Digitized by Google

än vid sjelfva början af en ny tid, torde en framställning af de regerande personer, hvilka, på hvar sin ort, likasom fulländat den gamla tiden, och i sista hand förberedt den nya, icke sakna ett allmännare deltagande. Denna förmodan har föranledt detta arbete, i hvars plan det ligger, att lemna en kort teckning af de regenter, hvilka innehade Europas förnämsta throner, vid slutet af adertonde århundradet.

Preussen och framför allt dess ryktbare konung Fredrik II utgjorde den medelpunkt, omkring hvilken Europas politiska öden hvälfde sig, under sednare hälften af nyssnämnde århundrade. ***Fredrik Wilhelm,*** den så kallade ***Stora Kurfursten*** i Brandenburg, hade icke blott genom sin statsklokhet förstått att göra sitt land oafhängigt från mägtigare grannar, samt dermed förenat det gamla Preussen, utan ock att, genom en vis styrelse, uppbringa sina stater till inre välmåga och yttre anseende. Dennes son ***Fredrik III*** antog år 1701 konunga titel, under namn af ***Fredrik I.*** Från hans son ***Fredrik Wilhelm I,*** som utvidgade sitt område genom nya eröfringar, utgick det i Preussen länge herrskande äflandet att samla jättelika soldater, jemte detta lekande med deras öfning, hvilket så länge förlustat och plågat flera länder. Han var, för öfrigt, sträng till sina seder, en sträng fader och stark hushållare, samt efterlemnade åt sin son en stridsfärdig här af 70,000 man och en fyld statskassa.

Fredrik II, detta sekular-snille såsom konung och krigare, son till ***Fredrik Wilhelm*** och Hannoverska

Digitized by Google

FREDRIC II.

Digitized by Google

Digitized by Google

prinsessan ***Sofia Dorothea,*** föddes den 24 Januari 1712. Sina ungdoms år tillbragte han under ett hårdt betryck af ett oafbrutet exercerande; men härunder utvecklade sig tidigt hans sinne för diktkonst och musik. Småningom slöt han sig till sin älskvärda mor, hvilken i hemlighet motarbetade den för honom stadgade korporals-uppfostran, och spänningen emellan far och son blef slutligen så stark, att konungen ville lemna thronföljden åt sin yngre son ***August Wilhelm.*** Då beslöt ***Fredrik*** att i hemlighet fly till sin morbror, konung ***Georg II*** i England; men förslaget röjdes genom oförsigtiga yttranden af en deltagare deri, löjtnant ***Katt.*** Prinsen blef fängslad, afförd till fästningen Küstrin, nödgades åskåda ***Katts*** afrättning, och med yttersta svårighet kunde den stränga fadren förmås att skona sin sons lif, sedan han likväl låtit honom undergå en skarp brottmåls ransakning. Ändteligen lössläppt från Küstrin, ålades han att arbeta såsom yngste krigsrådet uti domän-kammaren, och måste sedan, uppå sin fars befallning, år 1733 förmäla sig med prinsessan ***Elisabeth Christina*** af Braunschweig-Bevern. Konungen gaf dem slottet Schönhausen, och der egnade sig ***Fredrik*** åt vetenskapliga sysselsättningar, under umgänge med sin tids utmärkte lärde och konstnärer.

Vid sin faders död, den 31 Maj 1740, emottog ***Fredrik II*** thronen. Kort derpå dog Österrikiska kejsaren ***Carl VI***, och ***Fredrik*** begagnade tillfället, att göra anspråk på några furstendömen i Schlesien, mot förbindelse att understöda den så kallade ***Pragmatiska***

Digitized by Google

Sanktionen. Den unga kejsarinnan *Maria Theresia* afslog hans fordringar, och *Fredrik*, genast stridsfärdig med de härar och skatter hans fader efterlemnat, besatte Nedra Schlesien uti December, och besegrade Österrikarne vid Molwitz, den 10 April 1741 samt vid Czaslau den 17 Maj 1742, hvarefter det *första Schlesiska kriget* slöts genom freden i Berlin, den 28 derpå följande Juli, hvilken lemnade honom i besittning af Öfra och Nedra Schlesien. Emellertid hade Österrikiska vapnen utbredt sig segrande emot Frankrike och Bäjern, så att *Fredrik* började frukta för sina nya besittningar. Han slöt i hemlighet ett förbund med Österrikes fiender, och inryckte oförmodadt i Böhmen, uti Augusti månad 1744. Han besatte Prag, men blef tillbaka trängd; slog Österrikarne vid Hohenfriedberg (Striegau) i Schlesien, den 4 Juni 1745 och vid Sorr, den 30 Sept., samt besegrade Sachsarne vid Hennersdorff, den 27 Nov., och vid Kesselsdorff, den 15 December, hvarefter detta *andra Schlesiska krig* slöts genom freden i Dresden, den 25 December s. å., på lika vilkor som den i Berlin.

Hatad af Österrike och England, misstrodd af Frankrike, förbittrade han, genom bitande infall, "den allsmägtiga mätressen" i Paris, samt kejsarinnan uti Ryssland. Han stod således ensam ibland ovänner, hvilka traktade efter hans ofärd; men han var sig sjelf nog. Med kraft och rastlös sträfvan arbetade han på förbättrandet af sitt lands inre välstånd, genom upphjelpandet af åkerbruk, näringar, handel, vetenskap och konst. Den ökade välmågan tillät honom att ständigt hålla ofantliga

Digitized by Google

härar under vapen. Han underrättades om ett hemligt förbund emot sig emellan Österrike, Ryssland och Sachsen, och, genom kabinets-kanslisten *Menzel* i Dresden, hade hans sändebud derstädes erhållit del af underhandlingarne. *Fredrik* begärde förklaring af Österrike; men erhöll undvikande svar. Då beslöt han att förekomma sina fiender och inryckte, uti Augusti månad 1756, med sina alltid slagfärdiga härar uti Sachsen och Böhmen. Härmed var det *sjuåriga kriget* öppnadt. *Fredrik* dref Österrikarne tillbaka vid Lowositz den 1 Oktober, tog Sachsiska hären till fånga vid Pirna och eröfrade Dresden. Nu förenade sig Frankrike, Ryssland, Tyska riket och Sverige med hans fiender; men England, hvilket, sedan början af året, stått i uppenbart krig med den förstnämnde staten, rörande Kanada, blef hans bundsförvandt. I April månad 1757 ryckte han ånyo in i Böhmen, besegrade Österrikarne vid Prag, den 6 Maj, och började belägra denna stad; men blef slagen vid Kollin den 18 Juni, och nödgades draga sig tillbaka. En annan af hans härar förlorade fältet mot Ryssarne vid Grossjägerndorff, den 30 Augusti. Nu ryckte Österrikarne fram emot Schlesien, Fransoserna jemte riksarméen emot Sachsen och Ryssarne genom Preussen; *Fredriks* ställning syntes honom sjelf förtviflad. Men Ryska thronföljaren, *Fredriks* enthusiastiska beundrare, föranledde desse sistnämndes återtåg, och Preussens hjelte erhöll friare händer med sina andra fiender. Han nedgjorde Fransoserna och riksarméen vid Rossbach, den 5 November; ilade tillbaka och slog Österrikarne vid

Digitized by Google

Leuthen den 5 December, och *Fredrik* stod der segrande och mera fruktansvärd än någonsin.

Det tredje fälttåget öppnades år 1758 af hertig *Ferdinand* från Braunschweig, hvilken slog Fransoserna vid Krefeld, den 23 Juni, och dref dem tillbaka öfver Rhen. *Fredrik* hade ryckt in i Mähren, och belägrade Olmütz; men nödgades draga sig tillbaka. Emellertid hade Ryssarne inträngt i Neumark. Han anföll och slog dem vid Zorndorff, den 26 Augusti; hvarefter de återvände till Polen. Men natten emot den 14 Oktober, blef han angripen af Österrikarne, under *Daun*, vid Hochkirch, och i grund slagen. Kort derpå tvang han dem likväl att upphäfva belägringen af Neisse, i Schlesien, samt dref fältmarskalken *Daun* från Dresden till Böhmen, så att *Fredrik* vid årets slut åter var befriad från sina talrika motståndare.

Under vintern hade hans fiender förstärkt sig. Fransoserna trängde fram och vunno slaget vid Bergen, den 13 April; men hertig *Ferdinand* besegrade dem vid Minden, den 1 Augusti, och hans brorson *Karl Wilhelm Ferdinand*, samma dag vid Gohfeld. Deremot blefvo Preussarne slagne vid Kay, af *Soltikoff*, och då *Fredrik* angrep dem vid Kunnersdorff, den 12 Augusti, beröfvade honom *Laudon*, som hastat till Ryssarnes bistånd, den redan tillkämpade segern. *Fredriks* nederlag blef fullkomligt, och hans undergång hade varit oundviklig, i fall Ryssarne med mera alfvar fört kriget. Nya förluster under general *Fink* satte *Fredrik* i förtviflad ställning; men han lyckades att tvinga Ryssarne tillbaka

Digitized by Google

till Polen, samt att befria sina flesta länder. ***Daun*** stod qvar i Dresden, det han intagit.

Året 1760 började med förluster. ***Fouquet*** blef, med sin härfördelning, fången vid Landshut; ***Fredrik*** nödgades upphäfva belägringen af Dresden; Glatz eröfrades af Österrikarne. Han slog ***Laudon*** vid Liegnitz; men Ryssar och Österrikare hade under tiden brandskattat Berlin. Vid Torgau besegrade han ***Daun***, den 3 November, och hertig ***Ferdinand*** hade slagit Fransoserna vid Marburg den 31 Juli; men en del af Sachsen, jemte Dresden, äfvensom Schlesien, förblef i Österrikarnes händer, och Fransoserna hade framträngt till Göttingen.

Fälttåget 1761 öppnades med lyckliga anfall af ***Ferdinand*** emot Fransoserna. Oberäknadt flera smärre träffningar, vann han en lysande seger öfver dem vid Billingshausen, den 15 Juli; men motgångar mötte på andra ställen. ***Laudon*** tog fästningen Schweidnitz, genom öfverraskning den 1 Oktober; Kolberg eröfrades af Ryssarne och ***Fredrik*** såg sig på alla sidor omvärfd af mångdubbelt starkare fiender. Han ansågs redan öfvervunnen. Folken önskade fred; men icke deras regenter, med undantag af konungen i Preussen. Fordringarne voro stora mot honom. ***Maria Theresia*** åtnöjde sig icke med Schlesien, och Ryssland ville behålla Preussen. Men store män äro lyckans gunstlingar. Då allt syntes förloradt för ***Fredrik II***, dog hans personligen hätska fiende, kejsarinnan ***Elisabeth*** i Ryssland, den 5 Januari 1762. Hennes efterträdare ***Petter III***,

Digitized by Google

lig verksamhet. Europas öde hvilade i hans händer. Krigsvetenskapen erhöll genom honom ett alldeles förändradt skick, och hans strategiska läror och de Preussiska härarne förblefvo, intill vår tid, en föresyn för andra magter. Han var sjelfherskare i sitt land; men populär, i ordets egentligaste bemärkelse, ty han blef en folkets man. En hvar hade öppet tillträde till honom; han betraktade sig såsom statens förste tjenare, och hans stora valspråk var, att: "tänka, lefva och dö såsom en konung." Han älskade vitterhet, vetenskap och konst, och har efterlemnat ett stort antal skrifter, uti historia, filosofi, stats- och krigskonst, m. m. Men han föraktade sitt fäderneslands språk och litteratur, dem han icke ansåg löna mödan att känna. Fransyska författare voro hans högsta mönster; han underhöll med dem en ständig brefvexling och kallade *Voltaire* till sitt hof.

Fredriks lysande egenskaper fördunklades af nycker och besynnerliga infall, till hvilkas verkställande han stundom var både despotisk och våldsam. Om man får sätta tro till de anekdoter, som finnas samlade ur hans lefnad, belönade han ofta med hårdhet dem, hvilka han var skyldig tacksamhet, och det tyckes, som han icke sällan velat begagna straffet, för att befria sig från all erkänsla. Såsom krigare och konung stor och beundransvärd, framstår han stundom nästan förhatlig såsom menniska.

Den Preussiska hjeltens politiska medtäflarinna var Maria Theresia, kejsarinna af Österrike, regerande

drott-

MARIA THERESIA.

Digitized by Google

Digitized by Google

drottning i Ungern och Böhmen. Med kraft och själsstyrka visade hon sig värdig att upptaga utmaningshandsken af en sådan motståndare, som *Fredrik II.*

Maria Theresia, född i Wien den 13 Maj 1717, var dotter till kejsar *Carl VI* och hans gemål, *Elisabeth Christina* af Braunschweig-Wolfenbüttel. *Carl VI* qvarstod såsom den siste manliga ättlingen af det gamla Habsburgiska regenthuset i Österrike. Thronen borde, enligt slägtens arfslagar, efter hans död öfvergå till någon af stammens sidolinjer; men kejsar *Carl VI* ville bibehålla den åt sitt enda barn, *Maria Theresia.* För detta ändamål afslöt han öfverenskommelser med de flesta och mägtigaste Europeiska furstar, framför allt med dem, som ägde arfsanspråk på de Österrikiska länderna. Fördraget härom, bekant under namn af *Pragmatiska Sanktionen,* biträddes af Spanien, Frankrike, England, Holland, Preussen, m. fl., jemte de Tyska regenterna, med undantag af kurfursten *Carl Albrekt* i Bäjern. En ryktbar krigare, prins *Eugen,* hade tillstyrkt kejsaren, att, till stöd för sin dotters thronföljd, efterlemna 100,000 man och en fyld skattkammare, i stället för pergamenter och rikssigill; men *Carl VI,* en skarp jurist och väl bevandrad i diplomatiens häfder, på hvilka egenskaper han sjelf satte ett högt värde, trodde sig hafva gjort nog för sin dotters rättigheter, då han, stundom med betydliga uppoffringar, vunnit furstarnes underskrifter på den verldskunniga traktaten.

Kejsar *Carl VI* dog den 20 Oktober 1740, och efterträddes på Österrikiska thronen af *Maria Theresia.*

Digitized by Google

Hon hade, den 12 Februari 1736, blifvit förmäld med *Frans Stefan*, hertig af Lothringen och storhertig af Toscana, och utsåg honom nu till sin medregent (den 21 Nov.).

Straxt efter *Carl VI:s* död uppträdde kurfursten af Bäjern med sina anspråk uppå de Österrikiska arfländerna, ehuru han afsagt sig dem, vid sin förmälning med kejsar *Josefs I:s* dotter *Amalia*. Kurfurstens yrkanden afvistes, han samlade sina härar, och intog en hotande ställning vid rikets gränsor. Konungen af Spanien yrkade sin rättighet till arfsföljd i Österrike; emedan han härstammade från Tyska prinsessor. Frankrike understödde honom, under föregifvande, att pragmatiska sanktionen icke kunde äga förbindande kraft, då det gälde en tredjes rätt. Polska konungen *August*, tillika hertig af Sachsen, äggad af Fransmännen, ökade ytterligare förvirringen, då han väckte anspråk för sin gemål, *Josef I:s* äldre dotter. Den 18 Maj 1741 slöts ett förbund emot *Maria Theresia*, emellan Frankrike, Spanien och kurfursten af Bäjern. Förbindelser inleddes för öfrigt med kurfurstarne af Köln och Pfaltz, samt konungarne af Sicilien och Preussen.

Den sistnämnde hade redan förut segrande anfallit Österrike och besatt Schlesien (s. 10). Understödd af Franska trupper öppnade kurfursten af Bäjern fälttåget, den 31 Juli 1741, framryckte inom de Österrikiska arfländerna, och lät, uti Linz den 2 Oktober, hylla sig såsom erkehertig. Franska hufvudstyrkan fortsatte tåget

Digitized by Google

mot Böhmen, och en fördelning, förenad med Bäjrare, ryckte fram till S:t Pölten, samt uppfordrade Wien att gifva sig. — *Maria Theresias* bundsförvanter voro konung *Georg II* af England och kejsarinnan *Anna* i Ryssland. Men den förres trupper hade blifvit instängde i Hannover, af Fransyska och Preussiska härar, samt tvungne (d. 24 Sept. 1741), att ingå ett stillestånd för hela kriget; och Ryssland anfölls af Sverige, uppvigladt ifrån Frankrike (1741).

I detta betryckta läge tillstyrktes *Maria Theresia* af sina vänner, att afsluta fred, på vilkor, som möjligen kunde erhållas. Men hennes af naturen högsinnade själ vann ny styrka genom motgången. Den 25 Juni 1741 hade hon, i all glans, emottagit Ungerns krona, och flyende och öfvergifven af alla andra, sökte hon nu skydd hos det trogna Ungerska folket. Den 11 September, inställde hon sig, med sin nyfödda son på armen *), inför de i Pressburg församlade ständerna, och anförtrodde sig, jemte thronarfvingen, i deras hägn. Qvinlig skönhet, ungdom, konungsligt alfvar, vältalighet, fiendernas orättvisa, tidens trångmål och det rörande i hela hennes uppträdande, inverkade så starkt på de närvarande, att dessa jublande förbundo sig: att "dö för sin konung,

*) Enligt andra uppgifter skulle berättelsen om hennes uppträdande med den späda sonen på armen, vara en dikt. Hon emottog ständerna i Ungersk drägt, sorgklädd, med den hel. Stefans krona på hufvudet och konunga svärdet vid sin sida.

Digitized by Google

Maria Theresia." (*Moriamur pro rege nostro, Maria Theresia*).

Motståndarnes felsteg bidrogo att rädda henne. I stället för att anfalla Österrikes hufvudstad, hade, såsom ofvan nämdt är, kurfursten af Bäjern, jemte sin Fransyska hjelpsändning, skyndat till Böhmen; emedan han fruktade, att kurfursten af Sachsen skulle behålla detta land, i fall han lyckades, att ensam besätta detsamma. Fransmännen ville icke heller lemna hela Österrikiska monarkien i kurfurstens händer, utan helre sönderstycka den. Sachsarne hade öfverrumplat och intagit Prag, den 26 Nov. 1741, och den 19 December kröntes kurfursten *Carl Albrekt* af Bäjern derstädes, såsom konung i Böhmen.

Emellertid uppställde *Maria Theresia*, med sine trogne Ungrares biträde, tvenne härar. Med den ena inryckte hennes gemål, storhertigen *Frans Stefan*, i Böhmen; den andra återtog Öfra Österrike (Jan. 1742), och framträngde i Bäjern. Kurfursten valdes till Romersk kejsare, i Frankfurt am Mayn, d. 24 Jan. 1742, under namn af *Carl VII*, och kröntes den 12 Februari; men dagen derefter besatte Österrikarne hans egen hufvudstad München. *Fredrik II* slöt fred i Berlin, och hertigen af Sachsen förlikte sig med kejsarinnan.

Numera erhöllo de Österrikiska vapnen en afgjord öfvervigt emot de Fransyska och Bäjerska härarne. Marskalken *Belleisle* nödgades utrymma Böhmen; Bäjrarne blefvo slagne vid Sempach, d. 9 Maj 1743; *Carl VII*, som återvändt till München (i April), var

Digitized by Google

för andra gången tvungen att lemna sin hufvudstad (i Juni), och Bäjern besattes af Österrikare. ***Maria Theresia*** kröntes till Böhmisk drottning den 12 Maj, och lät hylla sig i München, såsom regentinna i Bäjern, den 25 Juni 1743. Spaniorerna blefvo, den 8 Febr. s. år, slagne vid Campo Santo; men likväl hela Savoyen eröfradt af Spaniorer och Fransoser. Den så kallade ***pragmatiska arméen,*** hvilken utgjordes af Engelsmän, Hanovranare, Engelsmän och Hessar, hade besegrat Fransoserna vid Dettingen, utmed Main, den 27 Juni 1743. Då afslöt ***Carl VII*** ett neutralitets fördrag med kejsarinnan, hvarigenom han utrymde sina stater, intill den allmänna freden, och afsade sig arfsföljden till de Österrikiska länderna.

Intill år 1744 hade Frankrike och England deltagit i striden endast genom hjelpsändningar; Frankrike förklarade nu krig emot England och Österrike (d. 15 Mars och 11 April). Fransoserna inföllo segrande i Nederländerna, och Österrikarne i Elsas. Under tiden hade konung ***Fredrik II*** i Preussen ingått fördrag med Frankrike, ***Carl VII,*** kurfursten af Pfalz och Svenska konungen ***Fredrik I,*** såsom landtgrefve af Hessen (i Frankfurt, den 22 Maj 1744), och anfallit Österrike. ***Maria Theresia*** återkallade sina härar från Elsas; Bäjerska och Hessiska trupper intogo Bäjern och ***Carl VII*** återvände till München. Här afled han, den 20 Jan. 1745. Kejsarinnan afslöt en traktat med den nye kurfursten af Bäjern, i Füssen den 22 April 1745, hvarigenom denne biträdde pragmatiska sanktionen. Af

Digitized by Google

konungen i Preussen blef hon nödsakad att emottaga freden i Dresden, s. år. — *Maria Theresias* gemål valdes till Romersk kejsare den 14 Sept. och kröntes, under namn af *Frans I*, d. 14 Okt. 1745.

Konungen af England, anfallen af den s. k. pretendenten, hvilken landstigit i Skottland, nödgades återkalla sina hjelptrupper. Fransyska härar öfversvämmade Nederländerna (1746); deremot besegrade Österrikarne sina fiender inom Italien. De kämpande magterna längtade efter fred; men *Maria Theresia* nekade den på de hårda vilkor man erbjöd. Hon hade afslutat ett försvarsförbund med kejsarinnan af Ryssland (d. 22 Maj 1746), och en hjelpsändning ryckte fram i Tyskland. Detta påskyndade underhandlingarne; preliminärerna uppgjordes i April månad och freden i Aachen bilade det Österrikiska arfsföljdskriget, den 18 Okt. 1748. *Maria Theresia* gick segrande ur striden. Kejsaredömet och de Österrikiska arfländerna förblefvo hennes. Pragmatiska sanktionen förnyades. Hon förlorade endast Schlesien åt Preussen, samt några smärre områden åt konungen af Sardinien.

Nu använde *Maria Theresia* all sin uppmärksamhet på upphjelpandet af sina under kriget afmattade och förhärjade stater. Men dessa fredliga bemödanden blefvo snart afbrutna af nya förhärjelser. Brådstörtade och motsägande bestämningar uti Aachner fredsslutet innehöllo frön till nya tvister och misshälligheter, hvilka slutligen utbröto i det bekanta *sjuåriga kriget* (s. 11).

Efter kejsar *Frans I:s* död, den 18 Aug. 1765, antog *Maria Theresia* sin son, erkehertig *Josef*, till

Digitized by Google

Digitized by Google

LUDVIG XV.

Digitized by Google

medregent; men tillät honom, lika litet som förut sin gemål, att inblanda sig uti styrelsen. Endast högsta befälet öfver krigsmagten öfverlemnade hon åt dem.

Sedan ett fördrag blifvit upprättadt emellan Ryssland och Preussen (s. 14), om Polens delning, förenade sig äfven *Maria Theresia* med det storskiftande godtycket. Hon sträfvade länge mot en våldsgerning, den hon ansåg neslig; men det gälde antingen ett krig mot de till gränserof redan förbundna magterna, eller att se dem ensamme öka sina områden, eller att sjelf deltaga i sönderstyckandet; och politiken besegrade den högsinnade qvinnans ädla tänkesätt.

Kurfursten *Maximilian Josef*, kejsar *Carl VII:s* son, dog den 30 Dec. 1777, och nu gjorde *Maria Theresia* anspråk uppå Nedra Bäjern. De uppkomna stridigheterna bilades genom freden i Teschen (s. 15), och Österrike erhöll endast området Inn-Viertel.

Maria Theresia dog den 29 Nov. 1780. — Då hon emottog Österrike, ansågs upplösningen af denna stat såsom oundviklig, och hon efterlemnade den på höjden af magt och välstånd. *Maria Theresia* var af hög och ädel växt, samt en af sin tids skönaste qvinnor. Såsom regentinna ådagalade hon en outtröttlig, verksamhet för sina undersåters väl och sina staters förkofran. — Uti sitt äktenskap med *Frans I* hade hon haft sexton barn.

Det Fransyska konungadömet innehades af Ludvik XV. Han var sonesons son till *Ludvik XIV*, och son

Digitized by Google

till hertig *Ludvik* af Bourgogne, med hans gemål *Adelaïde* af Savoyen. — *Ludvik XV*, född den 15 Febr. 1710, förde spiran öfver Frankrike nära 59 år, och lemnade det fullkomligen färdigt till den revolution, hvilken sedermera omstörtade den gamla statsförfattningen, förde hans efterträdare till stupstocken och gaf åt hela Europa ett förändradt skick. Det gamla Gallien var redan en maskstungen bygnad, hvarest råttor och mullvadar undergräft grundvalen och der taket förruttnat af fuktiga vindar och en qvalmig luft.

Svag och kraftlös förvandlades *Ludvik* snart till en lekboll för sin förmyndare, sina ministrar och sina talrika älskarinnor. Sinnliga njutningar, vällust, en falsk och slapp gudaktighet, slöseri och nyckfull despotism fläckade hans minne. Men han var, liksom hvarje annan, ett barn af sin uppfostran och sin tidsålder. Den förra leddes af hans lättsinnige och sedeslösa förmyndare hertig *Philip* af Orleans; den sednare led af en andelig kräftskada, hvilken måste skäras och brännas, för att kunna botas. Nya och djerfva vetenskapliga åsigter utvecklade sig med en oväntad kraftfullhet; men det torra förståndet thronade inom menniskosjälen. Det födde och utbredde förakt för hvarje djupare känsla, det religiösa sinnet blef ett mål för gyckel och begabberi; lidelse och njutningsbegär besegrade rättskänslan, och skapade sjelfviskhet och vinningslystnad. Ett djupt sedeförderf grep in i roten af hvarje medborgerlig dygd och fosterländsk anda, hos ett af naturen lättsinnigt och sorglöst folk.

Digitized by Google

Vid fem års ålder ärfde *Ludvik* den Franska konunga spiran. Till hans lärare utnämndes *Fleury*, biskop i Frejus, och styrelsen fördes af den s. k. prinsen regenten, den ofvan omtalade *Philip* af Orleans. Intagande, älskvärd, ridderlig och tapper, glad och lefnadslysten, förföll hertigen i de mest vildsinta utsväfningar, och hans hof utgjorde brännpunkten för det smutsigaste sedeförderf. Hans lärare, *Dubois*, slutligen kardinal och regentens förste statsminister, var hans ledare på njutningarnes och förderfvets bana. Härvid utvecklade *Dubois* en ovanlig förmåga, att gifva utsväfningarne omvexling och retelse, att blomsterströ lasten och smycka den med granna namn, så att ej dess styggelse skulle afskräcka vällustingen.

Af dessa tvenne män styrdes Frankrike, intill deras död, kort efter hvarandra, år 1723. Uppå *Fleurys* förord antog nu konungen (1724) till sin förste statsminister hertig *Ludvik* af Bourbon-Condé. *Fleury* blef likväl den styrande. Kort derpå (1726) utträngde han hertigen helt och hållet, och, såsom *Ludviks* förste statsminister, utan att likväl bära detta namn, regerade han Frankrike, intill sin död, vid nittio års ålder (1743).

Ludvik XV förmäldes år 1725, med *Maria*, dotter till f. d. konungen i Polen, *Stanislaus Lesczynski*. Med henne lefde han en tid i det lyckligaste äktenskap; men nesliga konstgrepp af sedeslösa gunstlingar och en följd af lockande förförelser, kastade honom slutligen i armarne på en grefvinna *de Mailly* (1732).

Digitized by Google

Man fruktade, att konungen skulle någon gång sjelf välja sig en älskarinna, och ville derföre leda detta val efter sina fördelar; och man beskyller äfven kardinalen *Fleury*, att hafva ägt del i dessa låga planer. Det erfordrades den skändligaste vältalighet, för att undergräfva den unge konungens sedlighets känsla; men sedan steget var tagit, blef hans lefnad en oafbruten kedja af frosseri och lastbarhet.

Konung *August II* i Polen dog den 1 Februari 1733, och *Stanislaus Lesczynski* återvaldes till den lediga thronen. Men Österrike och Ryssland förklarade sig emot honom, och ett mindre antal Polacker, understödde af en Rysk här, hade till konung utsett kurfursten *August* af Sachsen. En följd häraf blef det s. k. *Polska arfföljdskriget*. *Stanislaus* hade kommit till Warschau, fördrefs derifrån af en Rysk här, och flydde till Danzig. Här belägrades han af Ryssarne, och undkom med yttersta svårighet (Jan. 1734).

Den fredligt sinnade och hushållsaktiga *Fleury* såg sig tvungen till ett krig, för att understöda konungens svärfader. Men Polen låg för mycket aflägset för en verksam hjelpsändning. Med Sardinien och Spanien afslöts ett förbund emot Österrike, hvilket angreps. Lothringen eröfrades hastigt, Sardinier och Fransmän besatte Milano, och Spaniorerna öfversvämmade Neapel, hvarest Spanska infanten Don *Carlos* kröntes till konung. Fred afslöts i Wien den 3 Okt. 1735, hvarigenom *Stanislaus* afsade sig Polska kronan, bibehöll konungatiteln samt tillerkändes Lothringen och Bar för hans lifstid.

Digitized by Google

Derefter skulle det tillfalla Frankrike. Österrike förlorade Neapel och sina flesta Italienska besittningar; men Frankrike godkände den *pragmatiska sanktionen.*

Ludvik fortsatte sitt gamla lefnadssätt. Trött vid sin första älskarinna, grefvinnan *De Mailly*, föredrog han hennes syster, grefvinnan *De Vintimille*, och efter hennes död, kort derpå, deras yngsta syster, marquisinnan *De la Tournelle*, sedermera upphöjd till hertiginna *De Chateauroux.* — Hans älskarinnor infördes offentligen vid hofvet, och voro der, såsom sådana, både kända och erkända.

Emellertid dog kejsar *Carl VI*, och ett krigiskt parti i Frankrike tvang *Fleury*, att deltaga i striden mot *Maria Theresia.* Inga skäl eller traktaters helgd verkade på konungen; första gången i sin lefnad visade han sig ohörsam emot sin ledare, och förklarade krig emot Österrike. Företaget emot Böhmen misslyckades (s. 20). En Spansk flotta var instängd i Toulon utaf Engelsmän, under amiral *Mathew.* Den förre sökte utlöpa, skyddad af en Fransk flotta; men begge blefvo i grund förstörde af Engelsmännen (d. 12 Sept. 1743). Nu utgick Fransyska krigsförklaringen (s. 21). *Ludvik*, äggad af sin älskarinna, hertiginnan *De Chateauroux*, begaf sig sjelf, jemte henne, till Franska hären, som anfallit Holland, och gjorde der hastiga eröfringar (1744). Deremot gick prins *Carl* af Lothringen, med en Österrikisk fördelning, öfver Rhen (d. 1 Juni), samt hotade Elsas och Lothringen. *Fredrik II:s* nya fredsbrott tvang honom att återvända, för att skydda Böhmen emot Preus-

Digitized by Google

sarnes anfall. Grefve *Moritz* af Sachsen, som förde befälet öfver Franska hären i Holland, vann, i konungens närvaro, det ryktbara slaget öfver Holländare och Engelsmän, vid Fontenai (d. 11 Mars 1745), Fransoserna eröfrade Brüssel, jemte ett antal Holländska fästningar. Efter freden i Dresden anlände prins *Carl* af Lothringen till Holländarnes undsättning; men blef slagen utaf marskalken af Sachsen, vid Raucoux (d. 11 Oktober 1746). Denna vann en ny seger vid Lafeld (d. 2 Juli 1747), och hade eröfrat Mastricht, samma dag fredsslutet i Aachen instälde fiendtligheterna. — Till sjös ledo Fransmännen oafbrutna förluster och nederlag emot Engländarne. Deras kolonier blefvo eröfrade, handeln var förstörd, och af flottan återstod knapt ett enda skepp.

Hertiginnan *De Chateauroux* dog år 1744, och hennes plats hos *Ludvik* intogs genast af fru *Lenormand d'Etioles*, den sedermera så ryktbara marquisinnan *Pompadour*. Hon var af oäkta börd och hennes man en under-finansförpaktare. Genom skönhet, behag och djupt beräknad klokhet förstod hon att egenmägtigt styra konungen, och blef den egentligen regerande i Frankrike. *Fredrik II:s* bitande infall hade retat "madame *Pompadour*" emot honom; ett artigt bref från kejsarinnan *Maria Theresia* hade vunnit henne fullkomligen.

Med England uppstodo stridigheter om de begge magternas kolonier, och en tvist om gränsorna för Kanada utbröt i öppna fiendtligheter, år 1754. Under

Digitized by Google

dessa förhållanden inträdde tidpunkten af det sjuåriga kriget. England var Preussens bundsförvandt, och *Pompadours* personliga sinnesstämning för och emot de kämpande, bestämde Frankrikes krigsförklaring emot *Fredrik II.* För att vinna sitt ändamål, hade hon låtit aflägsna den fredälskande kardinalen *Bernis*, samt utnämnde, i hans ställe, hertigen af *Choiseul* till förste minister. Vid hären af- och tillsatte hon anförare, samt utstakade i Paris planerna för fälttåget inom Tyskland. De förut segerrika Franska härarne skördade nu endast förluster. Det skymfliga nederlaget vid Rossbach (1757) brännmärkte de Fransyska vapnen. Kriget fördes och slöts utan ära. — Emot England hade Frankrike lidit ständiga motgångar inom kolonierna, både uti Amerika och Asien, och dess flottor blefvo, tid efter annan, slagne af Engelsmännen. Freden i Paris, den 10 Febr. 1763, slöt oredan, och köptes med flera af Frankrikes besittningar utom Europa, hvilka afträddes till England.

Ingenting rörde den i neslig vällust djupt försjunkna *Ludvik*. Uti den så kallade Hjortparken (*parc-aux-cerfs*) i Versailles, hvilken kostat otroliga summor, hade han inrättat åt sig ett slags orientaliskt harem. Hans utsväfningar hotade och förgiftade många familjers husliga lycka. Ju äldre han blef och ju mera han försjönk i sinnlighet, desto mera tilltogo hos honom en religiös känslosamhet och gudsnådlighet, tillika med en förstenad tröghet och likgiltighet, för allt utom fältet af hans njutningar. Det offentliga föraktet yttrade sig emot honom uti nidvisor, pasqviller och kopparstick, hvilka ej

en gång det flitiga begagnandet af bastiljen förmådde hindra eller nedtysta.

Pompadour och *Choiseul* fördrefvo Jesuiterna från Frankrike (1764), och den sednare förenade Corsika med sistnämnde land, genom en traktat med Genua, afslutad i Compiegne, år 1768.

Efter marquisinnan *Pompadours* död (1764), beherrskades *Ludvik* af madame *Dubarri*, ett, genom sin lefnad uti yngre åren, offentligen illa beryktadt fruntimmer. Sålunda fortsatte den till fullkomlig försoffning nedsjunkna konungen ett af sina undersåter förhatadt och af fremmande magter föraktadt lif. Redan år 1757 hade *Damiens* vågat ett mordförsök emot honom; men dolkstygnet blef icke dödligt. Slutligen angreps han af koppor, hvilka han erhöll af en ung flicka, som *Dubarri* tillsändt honom, för att förströ hans ledsnad, och han dog den 10 Maj 1774. Han efterlemnade Frankrike på branten af en revolution. Ett allmänt sedeförderf, förakt för allt heligt, missbruken af en obegränsad envåldsmagt, de lägre folkklassernas förtryck, jemte förstörda financer både hos staten och den enskildte, allt förenade sig till ett utbrott, hvilket, förr eller sednare, hotade med en allmän omstörtning, och denna inträffade snart, våldsam och blodig. — Genom ett slags naturmotsägelse uppstodo likväl, under *Ludviks* regering, ett stort antal högst utmärkta skriftställare, de der, genom snille, kunskaper och en förut osport författare förmåga, fängslade hela Europas uppmärksamhet och stälde Frankrike såsom mönster för tidens bildning och smak. Det

Digitized by Google

CARL III.

Digitized by Google

Digitized by Google

var, liksom detta land hade förenat hela sin alstrande kraft, för att frambringa författare, då det försköts och vanvårdades inom de öfriga delarne af samhällslifvet. Men när dessa författare, oaktadt allt trycktvång, angrepo inrotade missbruk, förföllo de i en motsatt ytterlighet. Då de ville bekämpa magtens laglöshet, anföllo de hvarje art af styrelse, och undergräfde statens grundvalar; i striden emot presterskapets förfall, fläckades det religiösa sinnet hos folket och sedan dessa grundfästen började svigta, var fältet öppet för ett sedeslöst förderf, hvartill höga föredömen oafbrutet lyste från thronen och hofvet. På detta sätt förarbetade äfven tidens snillrikaste män den revolution, hvilken sedan kullstörtade Frankrike. Och de vunno så mycket mera insteg i det allmänna omdömet, som de understöddes af snillet, qvickheten, öfverlägsen förmåga och en gemensam missbelåtenhet.

I Spanien regerade Carl III, sedan år 1759. Han var son till konung *Philip V*, af huset Bourbon, med hans sednare gemål *Elisabeth Farnese*, från Parma, och föddes den 28 Jan. 1716. — Genom en traktat, afslutad i Wien, den 7 Juni 1725, hade Österrikiske kejsaren tillförsäkrat Don *Carlos* arfsrätt till Parma och Piacenza, vid dåvarande hertigens frånfälle. Detta bekräftades genom en annan, ingången med Frankrike och England, uti Sevilla, den 9 Nov. 1729. Den sista regenten af huset Farnese dog år 1731, och Spanska trupper besatte hertigdömena för Don *Carlos* räkning, hvilken emottog styrelsen härstädes. Men under

Digitized by Google

Polska arfföljdskriget anföll han Neapel, med en Spansk här, slog Österrikarne vid Bitonto, den 25 Maj 1734, och eröfrade, såsom en frukt af denna seger, både Neapel och Sicilien, tillhöriga Österrikiska kejsaren, sedan år 1720. Don *Carlos* insattes såsom konung uti ofvannämnde länder, och behöll dem vid fredsslutet i Wien, den 3 Oktober 1735, samt afträdde deremot Parma och Piacenza åt Österrike. Efter sin broder *Ferdinand VI:s* död emottog konungen af Neapel den Spanska thronen, under namn af *Carl III*, och öfverlemnade den Neapolitanska åt sin tredje son *Ferdinand*.

Under Österrikiska arfföljdskriget förenade sig *Carl* med sin fader, konungen af Spanien, och sände sina härar mot Lombardiet; men blef af en Engelsk flotta, hvilken hotade att uppbränna Neapel, nödsakad att frånträda förbundet (d. 19 Aug. 1742). Efter denna skymfande våldsamhet bibehöll han under hela sin lefnad, en fiendtlig sinnesstämning emot England. Så snart han fick rådrum, att sätta sin hufvudstad och sina kuster i behörigt försvarsstånd, bröt han (1744) det tvungna fredstillståndet, och förenade sina härar med de Spanska. Efter några mindre fördelar öfver sina fiender, var han nära att blifva tillfångatagen, vid Velletri, af Österrikiske generalen *Lobkowitz*; men de Spanska soldaternas tapperhet räddade honom.

Efter fredsslutet styrde han Neapel med mildhet och klokhet, till dess han kallades att emottaga Spaniens thron. Under sjuåriga kriget förenade han sig med

Frank-

Digitized by Google

Frankrike emot England, i följd af den ovilja han hyste emot detta sednare rike. Kriget fördes med nästan ständiga förluster; Spanska flottan blef förstörd och dess kolonier eröfrade. Spanien köpte freden i Paris, genom afträdandet af Florida, intill Missisippi floden.

Sedermera ville *Carl* tukta röfvarstaten Algier. Grefve *O'Relly*, en Irländare af utmärkt tapperhet och stora krigare-egenskaper, erhöll befäl öfver flottan, bestämd till detta företag. Han landsteg, med en stark här (Juli 1775); men Spanska soldaternas gensträfvighet att lyda en fremling, förorsakade uppstudsighet och oordningar. Algier försvarade sig modigt, och Spaniorerna nödgades återvända med oförrättade ärender.

Under Amerikanska frihetskriget slöt Spanien sig till Frankrike och förklarade England krig (d. 26 Juni 1779). *Carl III:s* härar vunno fördelar i Amerika; inom Europa eröfrade de ön Minorca, men misslyckades vid anfallet mot Gibraltar (1782). Kriget fördes med mycken kraft, och vid fredslutet i Versailles återfick Spanien Minorca och Florida.

Carl III var en verklig utmärkelse bland Spaniens svaga regenter i nyare tider. Redan ifrån början af sin regering sökte han införa ordning i förvaltningen, uppmuntrade näringar och arbetsflit, och genomdref förändringar, nyttiga för landet och den allmänna välmågan. Bemödandet att häfva gamla, inrotade missbruk åstadkom ett häftigt uppror, år 1766, hvilket hotade thronen. Det blef dämpadt, och hade till följd, att Jesui-

Digitized by Google

terna, hvilka ansågos hafva underblåst detsamma, förjagades ur landet (1767). För att underlätta den inre rörelsen och befordra vetenskaplig bildning, lät han anlägga och förbättra vägar och kanaler, stiftade en akademi för de fria konsterna, ett naturalie kabinet och en botanisk trädgård, m. m. Vid det motstånd han härvid rönte af den stolta, Spanska orörligheten, brukade han yttra: "Spanionerna äro barn, som gråta då man tvättar dem!" Hörde han omtalas några slägt-tvister, en fint utspunnen kärlekshistoria eller lömska planer, så var hans första fråga: "hvilken munk har der haft sitt finger i spelet?" — Han var det förverkligade ordningssinnet i alla sina företag. Man kunde, den 1 Januari, för hvarje dag förut bestämma hans sysselsättningar, åtgärder, resor, m. m., under hela det påföljande året.

Konung *Carl III* dog i Madrid den 14 December 1788. Han var förmäld med prinsessan *Maria Amalia* af Sachsen.

Konung *Josef I* i Portugal dog den 24 Febr. 1777. Thronen ärfdes af hans dotter MARIA FRANSISKA ISABELLA, född den 17 December 1734. Hennes moder var prinsessan *Maria Anna Viktoria*, dotter till konung *Philip V* i Spanien. År 1760 förmälde sig *Maria Fransiska* med sin farbror, hvilken bar titel af konung, under namn af *Petter III*; men utan att erhålla del i rikets styrelse.

Marquisen af *Pombal*, en af tidehvarfvets mest utmärkte statsmän, hade nästan oinskränkt beherrskat Portugal under *Josef I:s* regering. Detta inflytande vann *Pombal* både ge-

Digitized by Google

MARIA FRANSISKA ISABELLA.

Digitized by Google

Digitized by Google

nom sina öfverlägsna egenskaper och genom konungens fruktan för sin broder *Petter*, omkring hvilken de missnöjde i landet slöto sig. *Pombals* styrelse blef en glanspunkt uti Portugals inre förhållanden. En ny tidsanda utvecklade sig hos dess invånare, hittills nedtryckte i försoffad tröghet, af prester, munkar och århundradens okunnighet. Näringarne lifvades, utvägar blefvo öppnade för en friskare rörelse inom alla grenar af industriella företag; vetenskap och konst funno afseende och uppmuntran. Men han fläckade sina stora förtjenster genom herrsklystnad, hämdbegär, grymhet och snikenhet.

Då *Maria Isabella* emottog regeringen blef *Pombal* genast förafskedad. De offer, hvarmed han uppfylt fängelserna, blefvo frigifna; men tillika förstörde man det nyttiga han verkat, eller lät det goda förfalla, som han grundlagt. Drottningens styrelse var och förblef svag; småningom försjönk staten i sin förra vanmagt; den kraftiga handen vid rodret var borta. Innan kort röjde man hos *Maria* en viss förstånds-förvirring. Man uppger, såsom orsak härtill, den sinnesrörelse hvaruti hon råkat, vid en af *Pombals* afrättningar (1759). Ett antal förnäma män och qvinnor, dömde, genom hans inflytande, för ett verkligt eller diktadt mordanslag emot konungen, aflifvades, med utsökt grymhet, så nära slottet, att deras skrik hördes in i sjelfva de kongl. rummen. De flesta af de olyckliga hade utgjort *Marias* vänner och närmaste umgänge.

Digitized by Google

En Spansk flotta hade angripit Portugals besittningar uti Amerika (Febr. 1777), för att derigenom återfå kolonien St. Sacramento. Drottningen afträdde densamma, genom fördraget i San-Ildefonso, d. 1 Okt. nyssnämde år. Derefter slöt hon ett nära vänskapsförbund med Spanien, i Pardo, den 1 Mars 1778.

En hvar, som ansåg sig hafva lidit förluster genom *Pombals* rofgirighet, erhöll tillåtelse, att, i laga väg, återkräfva hvad han förlorat. Ett otal af rättegångar öppnades emot honom, och han dömdes att återbära ofantliga summor. Hans fiender ansträngde tillika alla sina krafter, att bringa honom på stupstocken. Den domstol, som företog undersökningen med honom för hans våldsgerningar, förklarade honom brottslig och förtjent af det strängaste straff (d. 16 Aug. 1781); men drottningen benådade honom, för hans ålders skull. Förföljelser och rättegångar förbittrade hans lefnads afton och undergräfde hans hälsa. Han slöt sina dagar, på sitt grefskap Pombal, den 8 Maj 1782.

En granskning företogs (1781), af den år 1759 fällde domen öfver de så kallade konungamördarne. Ett stort antal af dem befunnos alldeles oskyldige; öfver andra uppgifves misstanken för ett anslag hafva qvarstått. Öfver det hela hvilar ett mörker; emedan ingenting blef offentligen kungjordt härom, och ovissheten hindrade drottningen att fälla ett domslut.

Konung *Petter III* dog den 25 Maj 1786, och hans äldste son den 11 derpå följande September. Vid hofvet och i styrelsen herrskade en fullkomlig upplösning

Digitized by Google

Digitized by Google

JOSEPH II.

Digitized by Google

och oreda. Ömtåliga undersökningar och rättegångar, jemte husliga förluster, hade djupt inverkat på *Marias* förut ytterst svaga förståndskrafter. Tvenne partier, bland statens högste embetsmän, kämpade om regeringsmagten, genom drottningens ynnest. Denna vexlade ofta, vid hennes sinnesslöhet. Landet saknade snart all styrelse; alla tjensteverk och offentliga inrättningar stodo i ständig strid mot hvarandra. Slutligen hade drottningens förstånds-förvirring nått den höjd, att hennes andre son, *Johan*, prins af Brasilien, nödgades förklara henne, såsom sjuk, icke mägtig att vidare föra statsrodret, hvilket han nu öfvertog (den 10 Febr. 1792). När hennes sjukdom sedermera öfvergick till verkligt vansinne, bemägtigade sig prinsen-regenten ett oinskränkt välde öfver Portugal (1799). Vid Franska härens infall härstädes år 1807, afseglade det kongl. huset till Brasilien. Drottningens själstillstånd förblef oförändradt. Hon dog den 20 Mars 1816.

Josef II efterträdde sin moder, *Maria Theresia*, på den Österrikiska kejsare thronen. Han föddes i Wien, den 13 Mars 1741. Af naturen begåfvad med ett skarpsinnigt hufvud samt ett gladt och lifligt lynne, stod han, i sin ungdom, uti jemna stridigheter emot sina pedantiske lärares förrostade åsigter och undervisningssätt, och befanns derföre trög i alla skolläxor. Han lydde af tvång sin stränga moders föreskrifter, icke af öfvertygelse; hans många pojkaktiga upptåg och skalkstreck, liksom hans försumlighet vid läsningen, blefvo ej sällan bestraffade med stränghet; men kejsarinnans ofta uppkomna

Digitized by Google

missnöje förstod han att blidka genom qvickhet och munterhet. Denna ständiga strid inverkade på utbildandet af hans kraftfulla själsanlag; men gaf dem tillika en oro, som betecknade hans lefnads handlingar. Hastig i beslut verkstälde han dem genast och återtog dem utan varsamhet; lika benägen att herrska, bygga och nedrifva.

Tidens rörelser gaf näring åt *Josefs* oförskräckta sinne och hans kärlek för vapenbuller. Det sjuåriga kriget äggade hans håg för bragder, och han utverkade sig *Maria Theresias* samtycke, att afgå till Österrikiska hären under *Daun* (1759); men hon återtog plötsligen sitt löfte, af fruktan att hennes son skulle fatta smak för krigarens yrke, då hennes högsta önskan var, att uppfostra honom till en fridsam regent. *Josef* lydde motsträfvigt, och sökte ersättning uti läsningen af *Carl XII:s* äfventyrliga lefnad och *Julius Cæsars* arbeten.

Den 6 Oktober 1760 förmälde sig *Josef* med prinsessan *Isabella*, dotter till hertig *Philip* af Parma. Han älskade henne högt; hon utöfvade på honom ett starkt inflytande, och förstod ensamt att dämpa hans häftiga sinne. Men hon dog den 27 November 1763. — *Josef* valdes, den 27 Mars och kröntes den 3 April 1764 till Romersk konung. Han öfvertalades till ett nytt äktenskap, hvilket han ingick, den 22 Jan. 1765, med *Maria Josefa* (f. den 30 Mars 1739), yngsta dottern till kejsar *Carl VII*. Äfven hon dog (den 28 Maj 1767), och begge hans gemåler efterlemnade honom utan arfvingar.

Digitized by Google

År 1761 tog *Josef* sitt inträde i statsrådet och efter sin fars död lemnade honom *Maria Theresia* del i regerings-omsorgerna (1765). Genom resor inom sina länder inhemtade han noggrann kännedom om folket, dess seder, behof och brister. Han afskaffade missbruk, införde förbättringar och sökte utbreda kunskaper och bildning; förbjöd och hämmade, så vidt möjligt, alla bi- och krokvägar till embeten och areställen; nedsatte skatter och understödde nödlidande. Öfver allt visade han sig tillgänglig och mennisko-älskande. — År 1769 besökte han Italien och Rom. Återkommen derifrån hade han ett möte med *Fredrik II*, i Neisse (Aug. s. år). Här afslöts ett neutralitets fördrag för Tyskland, i händelse ett krig utbröt emellan Frankrike och England. Sammankomsten förnyades i Neustadt uti Mähren. (Sept. 1770), i anledning af stridigheterna emellan Turkiet och Ryssland. *Josef* fortsatte sina resor, outtröttlig i bemödandet att räcka den betryckta och förtryckta en hjelpsam hand, att utbreda välmåga, upphjelpa näringarne, samt att skipa lag och rätt. År 1770 var han, för tredje gången, i Ungern. Vid en svår hungersnöd inom Österrike, Mähren och Böhmen (1771—1772), afhjelpte hans verksamhet den svåraste nöden, hindrade spanmåls ockrandet och satte kraft och lif uti understödsanstalterna. År 1772 infördes soldat-utskrifningar i de Österrikiska arfstaterna, hvilket väckte allmänt missnöje; Ungern, Tyrolen, Lombardie och Nederländerna vägrade bestämdt att underkasta sig en sådan, och måste frikallas ifrån densamma. År 1773 vistades han uti de från

Digitized by Google

Polen nyss förvärfvade landskaperna. Derefter besökte han ånyo Italien (1775), och Frankrike (1777).

Nu dog kurfursten af Bäjern, ***Maximilian Josef*** (d. 30 Dec. 1777). Med honom utslocknade ätten Wittelsbach, och Österrikiska huset gjorde arfsanspråk på Nedra Bäjern. ***Maria Theresia*** uppstälde starka härar, för att genomdrifva sina rättigheter; ***Fredrik II*** stod rustad och slagfärdig att bestrida dem. ***Josef*** hade befälet öfver de kejserliga fördelningarne, brann af stridslust och begär att mäta sig med århundradets kämpe; men hans mors uttryckliga och stränga befallningar, att undvika utbrottet af ett krig, hindrade honom att höja det redan dragna svärdet. Kejsarinnans framskridna ålder och minnet af sjuåriga krigets lidanden och elände, gjorde henne fridälskande; ***Josef*** deremot hoppades frånrycka den gamle hjelten några af de lagrar han förvärfvat, genom segrar öfver Österrike. Härarne stodo midt emot hvarandra, vid Böhmiska gränsen; begge handlade likväl endast försvarsvis. Några smärre träffningar förauledde äunu ej någon krigsförklaring. Tvenne gångor befann sig ***Fredrik*** omringad, genom ***Josefs*** rörelser; men, i följd af ett uttryckligt förbud emot alla anfall, vågade han ej angripa och förstöra honom.. ***Fredriks*** härar sammansmälte genom sjukdomar och rymningar; och kejsarinnan slöt freden i Teschen, hvilken kunnat blifva vida mera ärofull för Österrike, äfven utan svärdslag, men med mera ihärdighet och mindre längtan efter fred, å kejsarinnans sida. Fälttåget är kändt under spe-

Digitized by Google

namnet: *potatis-kriget.* Österrike gjorde anspråk på länder af 250 qvadratmils vidd och erhöll 34.

Josef var ytterst förbittrad öfver denna utgång. Han blef den sista som undertecknade fredslutet, och skref derom till en af sina vänner: "Jag har lemnat mitt bifall för att icke bedröfva kejsarinnan; men jag har förhållit mig, såsom *Carl V* i Afrika, då han återvände med sin flotta till Spanien, efter det misslyckade fälttåget: han gick om bord på sitt skepp, men var dervid den sista. Jag liknar de Venetianska generalerna, som anföra landets härar under krig, samt hafva dertill republikens fullmagt: när kriget är slutadt erhålla de en pension." — Genom alla dessa förhållanden råkade han i en ovänlig ställning till sin mor. Han höll sig aflägsnad och upphörde med förvaltningen af arfländerna, hvilken kejsarinnan nu sjelf återtagit. Om hösten 1779 besökte han Böhmen och det nyvunna Inviertel, samt om våren 1780 kejsarinnan *Katharina* i Ryssland.

Maria Theresia dog och *Josef* emottog styrelsen, såsom sjelfmyndig regent. Thronföljaren var tillbedd af hela landet; kejsaren blef det icke. Han leddes af de ädlaste afsigter för menniskovärde och menniskolycka; hans sträfvanden voro rena och höga, men han var tillika så djupt förälskad i sina nya läror, att han föraktade folkets sekelgamla meningar, lefnadsgång, bruk och lagstifning. Han kände djupt, att han ville sina undersåters välgång; genom lynne, statsförfattning och uppfostran var han sjelfherrskare; hvad han fann va-

Digitized by Google

ra godt, ville han framkalla till lif genom sitt kraftord; han ville befalla menniskor att förädla sig och vara lyckliga, men i den bana han utstakade och efter sina begrepp härom. Han blef den förste inom det nyare Europa, som önskade inhösta rika skördar på de välmenta theoriernas torra sandhedar, och hans äring vardt endast tistel och törne. Han var tillika för mycket bråd vid genomdrifvandet af sina förbättrings planer; hans häftighet kunde ej afvakta tidens småningom verkande förmåga; han ville det goda, men detta skulle genast framstå moget och fruktbärande, äfven om han dervid våldförde nationalkänslan, eller uråldriga, i folklynnet inväxta lefnadsvanor. Han ville nå sitt mål i stora språng, och der klyftor och brådjup mötte honom, skulle de öfverhoppas, icke fyllas. Han glömde eller förstod ej, att omstörtning icke är förbättring.

De kejserliga staterna voro sammansatta af ett antal länder, bebodda af stammar utaf olika ursprung, vidt skilda till språk, lefnadsförhållanden, inre inrättningar och lagstiftning. Alla dessa ville *Josef* omskapa till ett folk, ett land, en stat, med lika författning, lika beskattningssätt, lika handelsintressen, samma nationela tänkesätt och ett enda hufvudsakligt modersmål. I denna afsigt anbefalte han införandet af samma författningar och inrättningar inom alla de olika länderna, och upphäfde deras urgamla samhällsförhållanden. Men derjemte stadgade han en allmän jemlikhet inför lagen, upphäfde orimliga företrädes rättigheter för vissa ståndsklasser, uppmuntrade näringar och inre rörelser, handhade rättvisa

Digitized by Google

och ordning med alfvar och stränghet, lösgjorde tryckfriheten från besvärande band, förbättrade undervisningsanstalterna, afskaffade dödsstraffen; gaf nya stadgar om äktenskap, om förbjudna leder inom dem, samt emellan olika religions-förvandter; inskränkte påfvens och de andligas magt, och föreskref fördragsamhet i tro och lära. Med ett ord, han gjorde allt till sina undersåtares väl och förkofran; men efter sina åsigter, grundade uppå nymodiga förbättrings theorior, hvilkas utgångspunkt egentligen var nedrifvandet af allt gammalt, ondt eller godt.

I början af år 1781 föreskref han, att påfliga bref och bullor, m. m. icke skulle vara gällande inom hans stater, innan de blifvit underkastade hans granskning och vunnit hans bifall. Tillika förbjöd han kloster, konventer och munkordnar inom sina länder att stå i något beroende af sådana uti andra stater, och stälde de förra under inländska biskopars uppsigt. Klostrens antal minskades (med 700 inom åtta år) och deras bygnader begagnades till välgörande inrättningar eller kaserner. Han afskaffade anstötliga kyrkobruk, jemte de flesta andeliga processioner, befalte modersmålets begagnande vid gudstjensten och förbjöd aflatskrämeriet.

Vid förvaltningsverken och lagskipningen hade inrotat sig mycken oreda och många missbruk. Här förfor han med skarphet och rättvisa; sökte skydda den betryckta och värna en hvar emot advokaters och embetsmäns ofog. — Han underlättade jordbrukarens bördor och lindrade det betryck hvaruti de bönder befun-

Digitized by Google

no sig, som odlade annans jord. Slutligen upphäfde han all lifegenskap, och ersatte den genom införandet af andra skyldigheter.

Nu ville han äfven stadga en allmän skattelikhet inom hela sitt rike. Denna befanns likväl snart overkstälbar, både i följd af de ytterst olikartade ländernas natur och näringsfång, och den orättvisa hvartill den föranledde på otaliga ställen. Förordningen om det nya beskattningssättet utgick dock, den 10 Februari 1789.

Alla dessa förfoganden, anbefaldta och genomdrifna med skyndsamhet och utan mogen förberedelse, väckte allmän oro och det häftigaste motstånd. Påfven ***Pius VI*** reste till Wien, 1782, för att åstadkomma en förändring i de andliga stadganderna. Han emottogs med yttersta uppmärksamhet; ***Josef*** besvarade besöket, genom ett annat i Rom (1783); men fortfor härunder oafbrutet att indraga kloster och inskränka munkars och presters stora inkomster. Hos de andliga och mägtiga i landet uppstod förbittring öfver de införda nyheterna. Men äfven bland de andra folkklasserna, vaknade missnöje och hätskhet. De sågo sina gamla seder, bruk och lagar kullkastade, funno sig tryckte af de nya författningarne, framför allt om skattefördelningen, voro derföre missbelåtna äfven med det goda, som åtföljde den nya ordningen, och en allmän gäsning skakade kejsarens stater. Slutligen utbröt oviljan uti uppenbart uppror. I Siebenbürgen sammanrotade sig ett band af Vallacher, hvilka sköflade landet med mord, brand och plundring (Nov. 1784). Detta buller blef snart stilladt. Men uti

Digitized by Google

Belgien hotade mera vidtutseende rörelser. Den 30 Maj 1787 fordrade de missbelåtna städerna återtagandet af alla nya anordningar. Ståthållarskapets svaghet och kraftlösa åtgärder ökade djerfheten hos de upproriska. Återkommen från sin resa till Cherson afgaf *Josef* en lugnande förklaring (d. 22 Juni); men de oroliga sinnena retades af hemliga uppvigglare, och stormen fortfor. Yttre tillfälligheter, Frankrikes efterdöme och nu använd för mycken stränghet mot de missnöjde, frambragte slutligen ett fullkomligt uppror. Den 2 Jan. 1789 utbröt en revolution i Brabant och Hennegau, hvilken fann större eller mindre deltagande i de öfriga Belgiska landskaperna. De kejserl. trupperna blefvo slagne vid Turnhout, d. 27 Oktober, och den 4 Jan. 1790 förklarade sig de Belgiska provinserna, med undantag af Luxemburg, för oafhängige från Österrikes öfvervälde. Den 29 i samma månad utfärdade kejsaren ett påbud, hvarigenom de införda förändringarne upphäfdes, äfven i Ungern och Tyrolen. Det omogna och öfverilade drog äfven det goda med sig.

Till dessa eftergifter blef kejsaren tvungen genom sin politiska ställning till yttre magter. — Sedan freden i Teschen hindrat honom, att, genom vapenmagt, blifva herre öfver Bäjern, sökte han vinna ändamålet på fredlig väg (1784). Kurfursten derstädes, *Carl Theodor* af Pfaltz, aftalade i hemlighet med *Josef*, om ett utbyte af Bäjern emot Österrikiska delen af Nederländerna, med undantag af Namur och Luxemburg. De afträdda landskaperna skulle bilda konungariket *Burgund*. Men den

Digitized by Google

blifvande arfvingen af Bäjern, hertig *Carl* i Zweibrücken, vägrade sitt bifall till afhandlingen. Han vände sig, för att erhålla understöd, till regenterna i Tyskland, och nu afslöts det förut omnämnda *fursteförbundet* (s. 15), hvilket tvang kejsaren, att öfvergifva den af honom med så mycken förkärlek omfattade planen.

För att uppmuntra rörelse och näringar inom sina stater, hade *Josef* afslutat fördrag med Turkiet, om fri handel inom detta rike. Utmed Donau hade han öppen gemenskap med Svarta Hafvet och ville äfven begagna seglingen utför Schelde, till förmon för sina Nederländska undersåter. Detta vägrades honom af Holland. Tvister uppstodo (1784); Holländska fästningarne besköto de krigsskepp han utsändt, samt uppbringade några handelsfartyg. Kejsaren hotade med krig; men hindrades af Frankrike, hvilket förklarade sig till Hollands fördel, samt tillvägabragte en förlikning i Fontainebleau den 8 Nov. 1785, hvarigenom Schelde frågan afgjordes. Kejsaren såg sig nödsakad, att uppgifva sina anspråk, samt åtnöja sig med en skade-ersättning.

I Maj månad 1787 hade *Josef* en sammankomst med kejsarinnan *Katharina II*, i Cherson. Kort derpå anföll Ryssland af Turkarne; *Josef* rustade och förklarade dem krig, d. 2 Febr. 1788. Han anförde sjelf en del af sina härar. Ett försök att öfverrumpla och med storm intaga Belgrad hade misslyckats; men likväl vunno Österrike några fördelar och besatte en del mindre vigtiga Turkiska orter. Deremot inföllo Turkarne, med framgång, uti de Österrikiska länderna, plun-

Digitized by Google

drade och förstörde omätliga krigsförråder; men blefvo, innan årets slut, återdrifna inom sina egna gränsor. *Josef* återvände sjuk till Wien. Till nästa års fälttåg rustade han sig med verksamhet och kraft, samt ernade sjelf anföra sina krigare. Hans tilltagande sjuklighet tvingade honom likväl att lemna öfverbefälet åt *Loudon*, efter *Lascy*, hvilken förut innehaft det. En ny anda lifvade nu kejsarens härar. Prinsen af Koburg slog Turkarne vid Fokschani, d. 31 Juli 1789, samt vann en ännu mera fullständig seger vid Rimnik, d. 22 Sept. Österrikarne utbredde sig i Servien och Wallachiet; *Loudon* intog Belgrad, d. 8 Oktober, jemte Orsowa och Turkiska Gradiska.

Då kejsar *Josef* afreste till sina härar mot Turkarne, led han redan af kroppsliga åkommor. Han insjuknade i en feber uti Semlin och när han återkom till Wien (Dec. 1788), var hans sundhets tillstånd ytterst vacklande. Om våren 1789 befanns hans hälsa fullkomligt undergräfd. Härtill förenade sig bekymmer öfver oroligheter inom hans stater, och öfver felslagna förhoppningar vid de förbättrings planer han utkastat, af kärlek till sine undersåter och till en sann mensklig bildning. Hans krafter dukade under för alla dessa förenade anfall, och han dog i Wien, den 20 Febr. 1790.

Kejsar *Josef* var en af de ädlaste män, som innehaft regent-throner. Hans bemödanden för folkets väl härledde sig från de renaste afsigter och den mest fasta öfvertygelse om ett värdigt sträfvande och ett högt ändamål. Men han misstog sig i sättet, då han ville om-

Digitized by Google

störta och nyskapa allt, i stället för att småningom förändra och förbättra. Hans välmenande och raska lynne ville befalla fram det goda, i stället för att låta det uppväxa långsamt och till säker fasthet. Erfarenheten hade då ännu ej lärt, att det som skall blifva välgörande för ett folk, måste utgå från dess äldre lif; att menniskorna icke kunna behandlas såsom ympträd, der äpplen växa på rönnstammar. — Sednare tider hafva dragit föga nytta af hans erfarenhet; de hafva förnyat hans försök och skördat samma frukter.

Det stolte Osmaniska väldet, hvilket fordom störtat Grekiska kejsaredömet, sedan hotade hela kristenheten och tvenne gångor stått inför Wiens portar, hade redan länge lutat mot sitt förfall. — Samhällena likna den yttre naturen i de länder, hvarest de uppstå. Uti orienten drifver ett brännande luftstreck till en hastig och praktfull växtlighet. Träden skjuta i höjden, rika, blomstrande och yppiga; men stammen hinner snart sin mognad, dess alstrande kraft är lätt uttömd och den saknar fasthet att emotstå stormar och tidens åverkan. De Österländska staterna hafva alltid uppvuxit, eller rättare sammangyttrat sig uti despotismens heta solstrålar, och utbredt sig öfver omätliga områden under envåldsmagtens kraftfulla arm. Men det brådstörtade förstorandet har ej lemnat deras otaliga elementer utrymme och tid att sammansmälta till ett beståndande helt. De hafva ständigt utgjort massor af olikartade delar, hvilka aldrig förenat sig, utan endast sammanhängt, så länge

en

Digitized by Google

ABDUL HAMID.

Digitized by Google

Digitized by Google

en stark hand hvilat tvingande öfver dem. När eröfringarne upphört, förstöringen afstadnat och lugnet inträdt, så inställa sig vällust och njutningar, hvartill luftstrecket uppmanar med oemotståndlig styrka; förslappningen beherrskar samhället, och den stora kolossen söndervittrar nästan lika fort, som den sammanhopades. Detta är, i korthet, alla Asiatiska rikens, likasom den Turkiska statens historia.

Under svaga och vekliga sultaner hade Turkarnes välde uti Europa hastigt nedsjunkit från den höjd, hvilken det förut innehaft. Ryska rikets tilltagande magt och obegränsade inkräktningsbegär, styrde af klokhet, list och kraft, hade oafbrutet kringskurit Osmanernas område. Nu riktades lystna blickar äfven till halfön Krim; under de inbördes fejderna i Polen hade Ryska trupper infallit och sköflat inom Turkiska lydländer (s. 58), och sultanen ***Mustafa III*** förklarade Ryssarne krig, 1768. Det fördes af Turkarne med tapperhet; men oskickligt och under nästan oafbrutna motgångar. Vid dessa vidtutseende förhållanden afled ***Mustafa***, den 11 Jan. 1774. Hans son, ***Selim***, var endast tolf år gammal, och thronen emottogs af dennes farbror, ***Achmet III:s*** femte son

Abdul-Hamid. Han var född den 20 Maj 1725, och hölls instängd i seraljens fängelse, intill dess han kallades att föra spiran öfver profetens trogne. Hvarje Turkisk beherrskares son måste lära sig ett handtverk efter eget val. ***Osman III*** gjorde tofflor, ***Mustafa***

Digitized by Google

III var bokbindare och *Abdul-Hamid* täljde bågar och pilar. För öfrigt var han utan all förmåga, i saknad af all erfarenhet, men i hög grad uppblåst och inbilsk, ett fullkomligt exemplar af Turkisk okunnighet; en naturlig följd af ett insperradt lif under fyratiotre år.

Vid den brydsamma ställning, under hvilken *Abdul-Hamid* emottog spiran, hade han vid sin sida en storvisir, häftig men utan krigare egenskaper, jemte oskicklige embetsmän, och sjelf saknade han den kraft, som med väldig hand kunde föra den Österländska despotismens tyglar. Hans härar, flera gångor besegrade af Ryssarne, hade förlorat allt förtroende till sig sjelfve, voro nedslagne och illa försedde. Uti rikets aflägsna landskap hade mägtige ståthållare tillvällat sig en nästan oinskränkt myndighet. *Scheich Daher* i Syrien, *Ali Bey* uti Egypten, *Ali Pascha* i Janina, *Aiwas Oghlu* i Natolien och *Heraklius* uti Georgien erkände knappast skuggan af sultanens öfvervälde. Ryska krigareskaror stodo segerrike och hotande utmed Donau. Storvisiren innehade ett starkt läger vid Schumla; friska trupper och nya befälhafvare afgingo emot fienden. Turkarne erhöllo öfverhand uti några smärre träffningar; men ledo nederlag vid Koslidsche, emot Kamensky (d. 16 Juni), och snart befann sig storvisiren instängd i sitt läger vid Schumla. Då öppnades underhandlingar och fred afslöts med Ryssland i Kutschuk-Kainardsche den 21 Juli 1774. Denna beseglade fullkomligen Ryssarnes öfvervigt mot Turkarne, och bevisade dessa sednares vanmagt. Det Osmaniska riket kan, från denna tid,

Digitized by Google

anses öfverlemnadt åt Rysslands godtycke. — Sultanen nödgades erkänna halfön Krims oberoende af Turkiskt öfverherrskap, afträda flera landskap, tillåta Ryssarne fri segelfart på Svarta Hafvet, öfverlemna Moldau och Wallachiet, jemte alla Grekiska kyrkor inom Osmaniska riket under Ryskt beskydd, och godkänna den nyss verkstälda första delningen af Polen.

Den Ryska öfvermagten framskred nu med jättesteg på den vidsträckta banan af sina förstorings planer. Kejsarinnan ***Katharina*** förklarade Krim för en Rysk tillhörighet, och den Turkiska sultanens vanmagt tvang honom att bifalla ingreppet, genom fördraget i Konstantinopel af d. 8 Jan. 1784. Men faran för den mägtige grannens intrång blef med hvarje år mera hotande. Uppmuntrad af Engelska och Preussiska ombud beslöt derföre sultanen, att, med vapen i hand, afvärja det öfverhängande våldet. Han anföll Ryssland, i Oktober 1787. Österrike, det sistnämndes bundsförvandt, förklarade honom krig. Detta fördes med någon framgång emot det sednare; men förlusterna emot Ryssarne voro stora och nästan oafbrutna. Motgångarne nedslogo Turkarnes mod; en allmän gensträfvighet att understöda sultanens ansträngningar beröfvade honom nödiga medel och krigare; ett uppror glödde uti folkets sinne. Under dessa hotande förhållanden, sysselsatt med nya rustningar emot sina segrande och öfverlägsna fiender, afled ***Abdul-Hamid,*** den 7 April 1789. At sin efterträdare och brorson, ***Selim III,*** lemnade han ett af

ständiga förluster försvagadt rike, modfälde och oroliga undersåter, härar utan krigstukt och sjelfförtroende, anförare utan erfarenhet och fältherre förmåga, upproriske paschar, och statens högste embetsmän bestuckna och oredliga.

Det furstliga Polska huset ***Poniatowsky*** härstammar från Italien, och utgör en gren af slägten ***Torelli***, hvilken leder sitt ursprung från grefvarne af ***Guastalla*** och ***Montechiarugolo***. Ättefadern ***Josef Salinguerra*** (f. 1612) var den enda af hans anhörige, som undkom hertigens af Parma ***Ranuccio I:s*** mordstål. Beröfvad sina länderier begagnade han sin ärfda indigenats rätt i Polen, och bosatte sig i detta land. Han utbytte namnet ***Torelli*** emot det liktydiga ***Eziolek***, och gifte sig med ***Sofia Poniatowska***. Efter hennes arfgods ***Poniatow*** antog han namnet ***Poniatowsky***, och dog 1650.

Hans sonesons son, ***Stanislaus August Poniatowsky***, föddes på familjens stamgods i Lithauen, den 17 Januari 1732. Föräldrarne voro grefve ***Stanislaus Poniatowsky*** och hans maka, född ***Czartoricka***. En stjerntydare hade förespått thronen åt hennes son. Hon uppfostrade honom från vaggan för denna lysande bestämmelse; men han blef svag, utan högsinnade, konungsliga tänkesätt, utan kraft och beslutsamhet. — Ätten hade föga inflytande inom Polska republiken; emedan dess förmögenhet var dertill för mycket inskränkt. Den unge ***Poniatowsky*** erhöll en vårdad bildning, och han utmärkte sig genom mångsidiga, men ytliga kunskaper.

Digitized by Google

STANISLAUS AUGUST.

Digitized by Google

Digitized by Google

Härmed förenade han fördelarne af ett manligt och skönt yttre, jemte ett intagande väsende.

Redan i sin faders lifstid företog han resor till åtskilliga delar af Europa, samt uppehöll sig någon tid i London och Paris. På detta sednare ställe hängaf han sig, med hela en ynglings njutningslystnad, åt alla de nöjen och lockelser denna stad erbjöd i så rikt mått, slöste öfver sina tillgångar, blef bysatt för skuld och utlöstes af madame *Geoffrin*. Uti England hade han gjort bekantskap med riddaren *Williams Hanbury*, samt åtföljde honom, då han afgick såsom Engelskt sändebud till Petersburg (1756). Här tillvann sig hans behagliga umgänge både thronföljarens och hans gemåls synnerliga bevågenhet; de önskade att fästa honom i den Ryska hufvustaden, samt utverkade af konung *August III*, att *Poniatowsky* utnämndes till hans sändebud derstädes. *Katharina* skänkte honom en brinnande kärlek och sin högsta ynnest; men *Petter*, som erhållit en vink härom, öfverraskade honom vid ett tillernadt möte, uti trädgården vid Oranienbaum, förklädd till perukmare, och lät arrestera honom. Upptäckten åstadkom mycket buller, och *Poniatowsky* måste lemna Petersburg (Aug. 1758). *Katharina* bibehöll länge sin tillgifvenhet för denna sin älskare, och fortsatte med honom en hemlig brefvexling, hvilken varmt uttalade hennes ömhet, äfven då hon redan skänkt den åt en annan. Sedan *Katharina* eröfrat Rysslands thron önskade *Poniatowsky*, att få besöka henne i Petersburg; men hon

Digitized by Google

förbjöd denna resa och förespeglade honom det Polska konungadömet.

Inre strider emellan de mägtigaste slägterna i Polen, hade derstädes länge underhållit mycken oro och tvedrägt. En tvist om det så kallade hertigdömet Ostrog, i Wolhynien, ökade förbittringen. Det fråntogs den inflytelserika slägten *Czartoricky*, och denna sökte hämd. Under sådana förhållanden sammankallades en riksdag, i Oktober månad 1762. Redan vid andra sammanträdet anföllo landtbåden hvarandra med dragna sablar. *Poniatowsky*, ifrig anhängare af partiet *Czartoricky*, var nu dess ledare. Ryssland hade länge, dels hemligen och dels uppenbarligen, inmängt sig uti Polens inre angelägenheter och underblåst oredan derstädes; *Katharina* visade ännu mera benägenhet, att bestämma Polens öde. *Poniatowsky* hade låtit sina anhängare underteckna en afhandling, hvarigenom de uppmanade kejsarinnan, att med vapenmagt inverka till deras fördel. Det var likväl aftaladt, att åtgärden skulle användas blott för att uppskrämma motpartiet; men helt oförmodadt befanns dokumentet försändt till *Katharina*. Hon begagnade genast ett så gynnande tillfälle, och lät några härfördelningar inrycka i Polen. Konung *August III* afreste till Dresden, der han dog, den 5 Oktober 1763.

Nu hade splitet och förvirringen nått sin höjd; en mellanregering styrde landet, utan inflytande, utan kraft och utan förmåga att tygla de stormande sinnena. Polackarne ville välja sig en konung af inhemsk börd, och

Digitized by Google

dertill ansåg man den gamle grefve ***Branicki*** värdigast. Han emottogs i Warschau af folkets allmänna fröjderop; men ***Poniatowsky*** understöddes af Ryska kejsarinnan. Hennes sändebud derstädes, grefve ***Kayserling***, fordom professor, en skicklig, illparig och svekfull underhandlare, verkade för honom. Valriksdagen var sammankallad till Februari månad 1764. Tiotusen man Ryssar hade ryckt fram till Warschau, och landtbådens sammanträden voro stormiga och bullersamma. Man verkade genom hot, penningar och andra likartade medel. Furst ***Czartoricky*** sökte afskaffa det s. k. ***liberum veto*** *), men hindrades af Rysslands och Preussens sändebud; han förmådde likväl genomdrifva några förändringar rörande detsamma. ***Dissidenterna*** (de icke-katholska trosförvandterna i Polen) återfordrade sina politiska rättigheter, hvilka man beröfvat dem under föregående riksdagar. Ständerna åtskildes i Juli, och den 7 derpå följ. September valdes ***Poniatowsky*** till konung, hvarvid Rysslands bajonetter afgåfvo det största antalet röster.

Stanislaus August kröntes den 25 Nov. 1764, och vid då hållen riksdag yrkade ***dissidenterna*** ånyo, men med lika liten framgång, på återvinnandet af sina medborgerliga rättigheter. Oenighet och villervalla herrskade i Warschau; ätten ***Czartoricky*** var här nästan allrådande och väckte den nya konungens afundsjuka.

---

*) En riksdagsmans rättighet, att, med sitt ensamma nekande, upphäfva flertalets beslut.

Digitized by Google

Preussen gjorde ingrepp uti vissa gränse- och handels-förhållanden, och kejsarinnan *Katharina* sände ett ombud till Warschau, för att, under sken af medlare emellan partierna, bibehålla Rysslands inflytande derstädes.

En ny riksdag öppnades i Oktober månad 1766. *Dissidenterna* framstälde åter sina anspråk, samt understöddes af sändebuden från Ryssland, Preussen, England och Danmark. Yrkandet blef enhälligt afslaget.

Upplösningen nalkades med stora steg. I Polen bildade sig föreningar, för att, med vapen i hand, försvara sina rättigheter. Främst ingicks en sådan i Thorn, den 20 Mars 1767, emellan *dissidenterna i Polen och Preussen.* Kort derpå afslöts ett likartadt förbund, i Sluzk, emellan *dissidenterna inom Lithauen.* I följd af en öfverenskommelse emellan Preussen och Ryssland, af den 25 April samma år, inryckte 40,000 man Ryssar, såsom det föregafs, till skydd för det allmänna lugnet. *De missnöjdes förbund,* emot konungen och sakernas nya ordning, bildades under sommaren 1767. De ville gifva landet en ny statsförfattning, grundad på adelns rättigheter. Samhället hvilade öfver en brinnande volkan. Män af fosterländsk anda och patriotiska tänkesätt sökte motarbeta den öfverhängande faran, och voro beslutne, att öppet bekämpa Rysslands öfvermagt. Ryska sändebudet grefve *Repnin* hotade dem med Sibirien, i fall de uppreste sig emot kejsarinnans vilja.

Riksdagen började den 5 Okt. 1767. Man väckte förslag om en ny statsförfattning, med lika rättigheter

Digitized by Google

för alla landets undersåter. Det mötte motstånd, och *Repnin* lät till Sibirien afföra hufvudmännen för detsamma. Under Ryskt inflytande ingicks en förening med *dissidenterna*, en ny grundlag antogs, hvilken upphäfde *liberum veto* och ett förbund afslöts med Ryssland, hvilket skulle skydda dessa beslut. Den 24 Febr. 1768 gillades alla dessa åtgärder af ständerna.

En ny följd af oredor inom Polen börjar från denna tidpunkt. Den 1 Mars 1768 ingicks, under ledning af *Pulawsky* och *Krasinsky*, det sedan så ryktbara förbundet i Bar, en liten stad uti Podolien. Medlemmarnes antal tilltog hastigt. Kejsarinnan hade befalt sina härar utrymma Polen, för att icke reta Turkarne till ett krig; *Repnin* förmådde konung *Stanislaus*, att begära biträde af Ryska trupper. Konungen förenade sina soldater med dem; man behandlade medlemmarne af förbundet i Bar såsom upproriske och stråtröfvare, och nu uppstod ett blodigt inbördes krig, bland de vildaste häfderna känna. Ryssarne lemnade fria tyglar åt de, under deras befäl stående Zaporogiska Kossackerna, och deras härjningar och mord kunna jemföras endast med de fordna Mongolernas. Man uppger, att 150,000 personer, män, qvinnor och barn, fallit för svärdet och det medborgerliga hatet. Nya föreningar bildade sig i Lithauen och utmed Weichsel, samt den starkaste i Krakau. Polackarne, lifvade af varm fosterlands kärlek, stridde med hjeltemod emot det utländska förtrycket. De vunno åtskilliga fördelar öfver Ryssarne; men dukade slutligen under, och Krakau eröfrades med

Digitized by Google

storm, den 18 Augusti. De flyende Polackarne drogo sig inom det Turkiska området, och förföljdes af sina fiender, hvilka sköflade härstädes med samma tygellöshet, som förut i Polen. Turkiska sultanen förklarade, i följd deraf, krig emot Ryssland.

I början af November 1769 afslöts i Bielitz, inom Österrikiska Schlesien, ett allmänt förbund emellan alla de Polska föreningarne. Grefvarne ***Krasinsky*** och ***Potocki*** ställdes i spetsen för detsamma, och deruti deltog sedermera äfven Lithauen. ***Katharina*** befalte ***Stanislaus***, att med vapen i hand angripa de konfedererade, hvilket han likväl icke efterkom. Uti Warschau bildade sig den s. k. ***Patriotiska föreningen***, både emot konungen och det allmänna förbundet. Detta hade samlat sig i Warna, och förklarade Polska thronen ledig, den 9 April 1770. Kriget utbröt ånyo, och Polackarne hade mycken framgång i sina företag, intill den 26 April 1771, då de blefvo slagne af ***Suwaroff***. Efter nya nederlag inbröt oenighet emellan anförarne. — Nu började planerna utveckla sig om Polens delning.

Emellertid hade grefve ***M. Oginski***, hvilken hittills hållit sig skiljd från alla partier, stält sig i spetsen för förbundet, dertill tvungen af Ryssarnes behandlingssätt. Han slog dem vid Bedjycze, den 6 Sept. 1771. Från alla sidor skockade sig krigare till hans fanor; men, förrådd af tvenne sina officerare, öfverrumplades han af ***Suwaroff***, i Stolowice, och led ett fullkomligt nederlag, den 23 i samma månad. — ***Kosinskys*** försök, den

Digitized by Google

3 Nov., att bortföra konungen, misslyckades. Det inhemska kriget, oredan och förhärjningarne fortforo.

Den 5 Augusti 1772 undertecknades i Petersburg fördraget om Polens första delning. Konungen protesterade emot denna neslighet; men svagheten måste vika för öfvermagten, och ***Stanislaus*** nödgades godkänna våldets storskifte, genom traktaten af den 18 Sept. 1773. Polen förlorade en tredjedel af sitt område och nära hälften af sin befolkning. Landets statsförfattning undergick åtskilliga förändringar, föreskrifna från Rysslands hufvudstad. Rikets allmänna råd förvandlades till ett fortfarande, hvilket blef helt och hållet beroende af Ryska sändebudet, och konungamagten nedsjönk till en skugga.

Efter erhållet lugn använde ***Stanislaus August*** alla sina bemödanden, att upphjelpa sina länders förstörda krafter. Han befordrade det inre välståndet, afskaffade missbruken eller det felaktiga i den inre förvaltningen, förbättrade undervisningsverken och finanserna, äfven med egna uppoffringar. En ny lagbok utarbetades af grefve ***Andreas Zamoisky***, enligt uppdrag af konungen, och bifölls af honom; men förkastades af den mägtige adeln, vid riksdagen 1779; emedan den inskränkte dess gamla rättigheter.

Vid ***Katharina II:s*** ryktbara resa till ***Kherson***, 1787, erhöll ***Stanislaus*** ett möte med henne i Kanieff; men utan några för honom lyckliga följder. De frånskiljda Polska andelarne fördrogo otåligt det fremmande öfverväldet, och det återstående riket led vid smärtan

Digitized by Google

af sina förluster. Den inre förvirringen fortfor och man blef snart ense derom, att endast en ny statsförfattning kunde gifva styrka åt samhället, och rädda det från en fullkomlig upplösning. ***Stanislaus*** slöt, den 29 Mars 1790, ett inbördes förbund med konungen af Preussen, hvarigenom denne sednare förband sig att understöda Polen, i fall det anfölls, vid antagandet af en ny grundlag. Denna genomdrefs vid ett stormigt sammanträde bland riksdags ledamöterna, den 3 Maj 1791. Förändringen emottogs med jubel af det Polska folket; men ogillades af ***Katharina.*** Hos henne samlades missnöjde Polackar och yrkade den gamla författningens återställande. Konungen af Preussen godkände den nya grundlagen af den 3 Maj; men vägrade sedermera att understöda densamma, enligt fördraget, emedan han ej deltagit i dess upprättande. ***Stanislaus August*** saknade den kraft och fasta vilja, som erfordras i stormiga tider och stora faror.

Missnöjde med den nya statsförfattningen, slöto några Ryskt sinnade ädlingar ett förbund emot densamma, i Targowicz, den 14 Febr. 1792, och begärde ***Katharina II:s*** skydd, för hvad de kallade sina gamla, ***fria*** lagar. Kejsarinnan lät talrika härar anrycka både från Liffländska och Turkiska gränsen. Polackarne, som förtröstade på Preussiska bistånd, väntade med lugn detta anfall och rustade sig långsamt. Besvikne af Preussen voro deras egna krigareskaror för svaga mot Ryssarnes talrika hopar. ***Kosciuzko,*** som anförde en af de Polska härfördelningarne, kämpade med förtviflan till sitt

Digitized by Google

fäderneslands försvar; men med ringa lycka. Konungen förlitade sig ännu uppå *Katharinas* vänskap, sedan fordna dagar; ägde ej nog sjelfförsakelse och mod att strida och dö med sitt folk, och lät, af ett hotande bref från kejsarinnan, befalla sig, att biträda fördraget i Targowicz (den 23 Juli 1792).

Den nya författningen af år 1791 blef öfverändakastad och den gamla ordningen återställd. Men den 16 April 1793 afgåfvo Ryssland och Preussen en förklaring, hvilken bestämde en ny sönderstyckning af de Polska länderna. De församlade ständerna ålades att härtill lemna sitt bifall. Fyra af dem, som djerfvast uttalade sitt motstånd, blefvo fängslade af det Ryska sändebudet, och kanoner riktades emot församlingshuset, och likväl sutto de öfriga landtbåden stumma vid hvarje fråga om delningen. Deras tystnad förklarades såsom bifall, och rofvet skiftades.

Nu förbereddes i tysthet en sammansvärjning till Polens räddning, under ledning af *Kosciuzko*, *Potocky* och *Malakowsky*. Den utbröt alldeles oförmodadt, den 24 Mars 1794. *Kosciuzko* slog Ryssarne, vid Praclawice, den 4 April 1794; talrika krigare församlade sig omkring honom och Polackarne vunno åtskilliga fördelar. Men snart anryckte Ryska och Preussiska härar mot frihetskämparne, *Kosciuzko* blef sårad och fången vid Maciejewice, den 10 derpå följande Oktober; förstaden Praga stormades af *Suwaroff*, den 4 November, och ett vildt blodbad anstäldes bland dess invånare. Man uppger slagtoffrens antal till 30,000.

Digitized by Google

Den 25 Nov. 1795 erhöll *Stanislaus August* befallning af Ryska kejsarinnan, att nedlägga sin krona. Polen sönderstyckades för tredje och sista gången, samt upphörde att vara en serskildt medlem af den Europeiska statskroppen. *Stanislaus* blef sedermera kallad till Petersburg, der han dog, den 12 Febr. 1798.

Poniatowsky var svag och vankelmodig, och begick det stora felet, att förlita sig på en gammal älskarinnas ädelmod, eller att hoppas, att den politiska kärleken skulle öfverlefva dess njutningar.

Den i Sveriges häfder bekanta hertig *Carl Fredrik* af Holstein, var son till *Carl XII:s* äldre syster *Hedvig Sofia.* Vid thronledigheten efter *Carl* lyckades *Ulrika Eleonora,* att beröfva hertigen en krona, till hvilken han hade närmare arfsrätt. Han begaf sig då till Ryssland, och förmäldes med kejsar *Petter I:s* yngre dotter *Anna.* Af detta äktenskap föddes sonen *Carl Petter Ulrik* (1728), och utsågs sedermera till Rysk thronföljare, af sin moster kejsarinnan *Elisabeth* (1742). Anländ till Petersburg väckte hans behagliga utseende och hans ungdom ett allmänt deltagande, och *Elisabeth* fruktade honom snart, såsom en medtäflare om folkets ynnest. Hon befarade, att af honom blifva störtad från thronen, på samma sätt som hon eröfrat den. För att minska hans anseende försummade hon med afsigt hans uppfostran. Hon förafskedade hans skicklige Tyske lärare, *Brummer,* och öfverlemnade hans undervisning åt den ytterst okunnige *Tschogłokoff.*

Digitized by Google

CATHARINA II.

Digitized by Google

Digitized by Google

Furst ***Kristian August*** af Anhalt-Zerbst, förmäld med prinsessan ***Johanna Elisabeth*** af Holstein Eutin, var öfverste i Preussisk tjenst och guvernör i Stettin. Här föddes deras dotter ***Sofia Augusta Fredrika***, den 25 April 1727 *). Hon var således syssling till den Ryske thronföljaren, och systerdotter till Svenska konungen ***Adolf Fredrik***. Den unga prinsessan var utmärkt genom en ädel och stolt hållning och en intagande skönhet. En hög och öppen panna, en böjd näsa, blixtrande, bruna ögon ingåfvo beundran och fängslade en hvar som nalkades henne, och i hela hennes väsende uttalade sig den blifvande herrskarinnan. Hennes själs anlag motsvarade detta yttre; hon var högsinnad, ihärdig och af en kraftfull vilja. Naturen syntes hafva danat henne för thronen och spiran. Kejsarinnan ***Elisabeths*** förslag, att förmäla den Ryske thronföljaren med döttrar ur de förnämsta konungahusen, hade utfallit illa; prinsessan ***Johanna Elisabeth*** beslöt då, att söka sin dotters lycka i Petersburg. Hon afreste dit. Kejsarinnan hade varit förlofvad med hennes broder; men han dog innan äktenskapet hann fullbordas. Hon hade djupt älskat honom, hans minne var henne ännu dyrbart; hans syster blef derföre välkommen hos ***Elisabeth***. De unga fattade kärlek till hvarandra och kejsarinnan gaf sitt bifall, öfverraskad i ett gynnande ögonblick. Förmälningsdagen var utsatt, då ***Petter*** angreps af koppor.

---

*) Kejsarinnan ***Elisabeth*** lät uppgifva, att hon var född år 1729, för att dölja att hon var äldre än ***Petter III.***

Digitized by Google

Han tillfrisknade, men alldeles vanställd; hans behagliga yttre hade blifvit ytterst motbjudande. Prinsessan *Augusta*, inlärd af sin mor, dolde den fasa hon kände, yttrade endast glädje öfver hans vederfående och förmäldes med honom, den 1 Sept. 1745. Nu antog hon namnet *Katharina*.

Det unga paret syntes i början lefva endast för hvarandra; men småningom inträdde andra förhållanden. *Petters* afgud var konung *Fredrik II* i Preussen, och allt Preussiskt utgjorde för honom ett inbegrepp af jordisk fullkomlighet. Då han, de första tiderna af sitt äktenskap, ofta slöt sig inne med sin unga gemål, sysselsatte han sig icke med henne, utan blott att — öfva sig i Preussisk exercis. Han anlade Preusisk uniform, klädde en liten trupp på samma sätt och fördref sin tid, att öfva denna i handgreppen, efter Preussiska reglementet. Då man inbillade honom, att utmärkta Preussiska officerare brukade dricka, röka och spela, hängaf han sig äfven åt dessa låga njutningar. Med alla dessa en liten själs svagheter förenade han ett öppet förakt för allt Ryskt, för dess inbyggare, språk, seder och troslära. Detta beröfvade honom folkets tillgifvenhet.

Petter hade, af kejsarinnan *Elisabeth*, erhållit lustslottet Oranienbaum. Detta blef hans älsklingsställe och der hängaf han sig helt och hållet åt sitt Preussiska aplif, ostörd af hofvets ögon. Men tillika erhöllo hans ovänner lättare tillfälle, att inför kejsarinnan öfverdrifva

och

Digitized by Google

och förtyda hans småaktiga fel, och man försmådde icke ens att begagna svek och bedrägeri, för att framställa hans njutningar af vinet uti den mest föraktliga dager.

Under tiden befann sig *Katharina* i Petersburg. Den unge *Soltikoff*, en man af behagligt yttre och en viss snillrikhet, kunde, för ett kärleksäfventyr trotsa Sibiriens is och snö. Han var anstäld såsom kammarherre hos storfursten. Af kärlek och fåfänga vågade han närma sig den unga storfurstinnan. *Petter* fortfor med sin Preussiska exercis, och hans gemål förhöjde hans lycka, genom födelsen af en thronarfvinge, den 1 Oktober 1754. Han erhöll namnet *Paul*. Kejsarinnan, underrättad om vissa hofvets misstankar, yttrade sin högsta vrede öfver dem. *Soltikoff* förmådde storfursten, att sjelf uppträda till sin gemåls försvar. Kort derpå aflägsnades *Soltikoff*, såsom sändebud vid utländska hof.

Stanislaus Poniatowsky ankom till Petersburg och *Katharina* glömde *Soltikoff*. Hon skänkte den unge, vackre Polacken sitt hjerta, och, längre fram, Polska kronan; men slutade med att sönderslita hans stater.

Kejsarinnan *Elisabeth* dog den 5 Januari 1762, och thronföljaren emottog spiran, under namn af *Petter III*. De första månaderne af hans regering utmärkte sig genom ett antal ädla handlingar och nyttiga förändringar. Han återkallade från Sibirien en mängd dit förviste statsfångar, utgaf välgörande författningar och var

Digitized by Google

tillgänglig för alla, som hos honom sökte skydd och rättvisa. Men snart röjde sig hans oförmåga att styra ett rike, sådant som Ryssland; han saknade all värdighet, kraft och sjelfständighet. Det parti, som redan under kejsarinnan *Elisabeths* lefnad bildat sig emot *Petter*, till fördel för *Katharina*, förstärkte sig oafbrutet, och kejsarens personlighet och handlingssätt förskaffade talrika anhängare åt detsamma. *Petter* hade åter dragit sig till Oranienbaum, upptagen af sin älskarinna, grefvinnan *Woronzoff*, och sina Preussiska öfningar. Under tiden stämplades öppet emot honom i Petersburg. De mest verksamme härvid voro den unga och ärelystna prinsessan *Daschkoff*, en syster till grefvinnan *Woronzoff*, och *Katharinas* nya gunstling *Gregor Orloff*. Ett uppror utbröt i Petersburg, den 9 Juli 1762, hvilket afsatte *Petter III* och upphöjde på Ryss-lands thron kejsarinnan

KATHARINA II. Följande dagen afsade *Petter* sig regeringen, och affördes till Mopsa, ett landtgods tillhörande hetmannen *Rasumoffskij*. Men oro och ånger spordes redan, både hos soldaterna och folket, öfver den orättvisa man begått emot sin lagliga regent. *Katharina* började frukta en ny resning, och *Petter* dog genom förgift och strypning, d. 14 Juli 1762.

Katharina stadfäste den fred *Petter III* ingått med Preussen; men återkallade de härfördelningar, som han lemnat till *Fredrik II:s* understöd. En mängd personer, hvilka för politiska brott eller i följd af ränker, sutto i fängelse eller varit förviste till Sibirien,

Digitized by Google

blefvo befriade. Grefve ***Panin***, som varit sändebud i Stockholm, sökte intala ***Katharina***, att gifva Ryssland en statsförfattning, liknande den Svenska. Det smickrade hennes romaneska inbillningskraft, att sägas hafva grundlagt friheten på Newas stränder; men den gamle ***Bestuscheffs*** inkast häfde det redan nära mognade beslutet. Deremot yrkade han, att kejsarinnan borde förmäla sig med den af henne så högt älskade ***Orloff***. Detta hindrades af ***Panin***, ***Rasumoffskij*** och ***Woronzoff***, hvilka fruktade ***Bestuscheffs*** starka inflytande på kejsarinnans föreslagne gemål.

Den 18 Juli kröntes ***Katharina*** uti Moskwa. Här emottogs hon med köld och tystnad af folket, och en orolig upprorsanda ruade öfver det stora riket. En sammansvärjning af garderna stillades af ***Orloff***, genom penningar och stränghet. — Uti bemödanden för landets inre förkofran visade ***Katharina*** sig snart som en värdig medtäflarinna till sin store föregångare ***Petter I***, och Rysslands gamla förstorings planer framstodo helfödda med henne.

Konung ***August III*** i Pohlen hade aflidit och med en valriksdag stundade derstädes stormiga tider. Under förevändning, att, såsom granne och vän, skydda lugnet i detta rike, ditsände ***Katharina*** sina härar, och vid skimret af Ryska bajonetter valde Polackarne, ***frivilligt***, sin nya konung (s. 55).

Digitized by Google

Emellertid utbröt ett slags sammangaddning i granskapet af Petersburg. ***Iwan III*** (född 1740) en dotters dotterson till ***Petter I:s*** bror, hade blifvit störtad från thronen af kejsarinnan ***Elisabeth***, och insatt i fängelse, då han ännu var blott femton månader gammal. Han förvarades på åtskilliga fästningar, erhöll ingen bildning och uppgafs vara förfallen i en art fånig sinnesslöhet. Då ***Petter III*** emottog styrelsen besökte han honom, mildrade hans öde, samt var till och med betänkt, att utse honom till sin efterträdare. ***Iwan*** satt nu instängd i Schlüsselburg. Allmänhetens blickar blefvo allt mera riktade på detta oskyldiga offer, och det talrika antalet missnöjde betraktade honom såsom medelpunkten för sina bemödanden. Detta höll kejsarinnan uti ständig oro. — En kossack-löjtnant ***Mitrowitsch***, hvilkens förfäder förlorat sina egendomar, för delaktighet i ***Mazeppas*** uppror, återbegärde förgäfves dessa gods af ***Katharina***. Slutligen gaf man honom förhoppning härom, i fall han fann sig beredvillig till ett djerft steg. Han uppgjorde då en sammansvärjning, och lät förflytta sig till garnisonen i Schlüsselburg. Natten emot den 16 Juli 1764 församlade han en liten trupp, och hastade till ***Iwans*** förvaringsrum. En befallning från kejsarinnan ***Elisabeths*** tid föreskref, att den olycklige ***Iwan*** skulle mördas, i fall någon sökte befria honom. ***Katharina*** företog nu en resa till Riga och skall dessförinnan hafva förnyat denna befallning. Då ***Mitrowitsch*** var sysselsatt att uppbryta dörrarne, dödades ***Iwan*** af tvenne vakthafvande

Digitized by Google

officerare. — Enligt andra uppgifter skall *Mitrowitsch* hafva uppgjort sin upprors plan af hämdbegär; emedan man vägrat återställa åt honom hans stamgods. Han dömdes till döden, utfördes, visade den yttersta lättsinnighet och var fullkomligen säker om benådning; men — blef halshuggen.

Porten förklarade krig emot Ryssland, den 30 Okt. 1768 (s. 49). Det blef både segerrikt och ärofullt för kejsarinnan. De Turkiska härarne framryckte långsamt. Först uti Mars månad följande året befunno de sig i fält. *Gallitzin* angrep fästningen *Choczim*; men blef af Turkarne tvenne gångor tappert tillbakaslagen. Den varsamma storvisiren *Mehemed* skiljdes från befälet, hvilket lemnades åt den häftige *Moldavani Ali.* Han beslöt att anfalla Ryssarne på andra sidan om Dniester; men sedan en del af hären hunnit öfver, förstördes broarne af den uppsvällande floden, och de redan öfverkomna nedgjordes i sina landsmäns åsyn, utan att dessa kunde understöda dem (d. 17 Sept.). Nu skingrade sig Turkiska hären i tygellösa skaror. *Chotzim* blef öfvergifvit och besatt af Ryssarne, hvilka derefter inträngde i Moldau och Wallachiet. — Efter Turkarnes nederlag vid Pruth, den 18 Juli 1770, samt ett ännu blodigare vid Kagul, den 1 Augusti, öfversvämmades de nyssnämnde landskaperna af fienden, och den 1 Sept. togo Ryssarne Bender med storm.

Vid samma tid seglade en Rysk flotta till Medelhafvet, landsatte i Grekland och äggade dess förtryckta invånare till uppror emot sina tyranniska öfverherrar (1770).

Digitized by Google

Den härstyrka Ryssarne medförde var för ringa; de ledo förluster emot Turkarne, inskeppade sig åter och öfverlemnade Grekerna åt sina beherrskares ursinniga och blodiga hämd. Grekernas frihet varade blott i tre månader. Denna oredliga smälek emot det bedragna Grekiska folket sökte Ryssarne aftvå genom segrar till sjös. De angrepo och slogo Turkiska flottan vid Skios, den 5 Juli 1770, och uppbrände, den 7 Juli, återstoden deraf, uti viken vid Tschesme.

Till alla dessa förluster förenade sig uppror bland Turkiska ståthållare, uti aflägsnare landsorter (s. 50), hvartill de nitiskt uppviglades af Ryska styrelsen. — År 1771 eröfrades Krim, och ***Katharina*** tillsatte derstädes en ny khan, ***Schahin Gheraj,*** förut känd såsom tillgifven Ryssland. Kriget fortfor, med omvexlande lycka å begge sidor. Fredsunderhandlingar i Fokschani och Bucharest (1772), ledde till ingen slutföljd.

Nu uppreste sig (Aug. 1773) de Donska Kossackerna, under anförande af ***Jemelian Pugatscheff,*** hvilken föregaf sig vara kejsar ***Petter III,*** räddad undan mordstålet. Kossacker, Tatarer och Baschkirer samlade sig hoptals kring hans fanor, lockade af begär till plundring och rof, hvilket han öfver allt tillät. Mord, brand och vildsinta grymheter betecknade hans framfart. Ryska härar, sände emot honom, blefvo nedgjorde; sjelf slagen samlade han hastigt nya krafter, intog smärre fästningar och hotade redan Moskwa. Slutligen besegrades han af ***Michelson,*** blef fången och halshuggen i sednast nämnde stad (Jan. 1775).

Digitized by Google

Emellertid hade Turkarne, efter nya motgångar och förluster, blifvit tvungne till freden i Kutschuk-Kainardsche (s. 50).

Den mägtiga ***Katharina***, fruktad både af Europa och Asien, stod det oaktadt uti ett ständigt beroende af sina gunstlingar, hvilket ofta fortfor äfven sedan kärleken till dem förkolnat. Den djerfve och obildade ***Orloff*** blef undanträngd af ***Potémkin*** (Patjomkin). Ifrån år 1776 förblef han hennes erkände gunstling. ***Katharina*** insåg, att hon var hatad af landets mest utmärkte män; hon var pligtig, att öfverlemna thronen åt sin son, sedan han fylt myndiga år, och behöfde en djerf och oförskräckt man, som vågade allt till hennes stöd. Dertill fann hon ***Potémkin*** tjenligast. Hon öfverlemnade åt honom ett oinskränkt välde, för hvilket hon slutligen äfven sjelf måste bäfva. Han trotsade hennes vilja, handlade emot hennes önskningar och bröt gerna hennes befallningar. Man uppger till och med, att han burit händer på henne. Deremot viste han att förtjusa henne genom tillställningar, som smickrade hennes fåfänga. Från år 1778 och till sin död (Okt. 1791), styrde han riket nästan egenmägtigt.

Rysslands utvidgnings planer riktades numera, med ofrånvänd örnblick, emot de Turkiska besittningarne och lydländerna. Begäret lärer hafva sträckt sig öfver det fordna Grekiska kejsaredömet, hvartill ***Katharina*** anses hafva åsyftat med de Grekiska namn hennes äldste sonsöner erhöllo.

Digitized by Google

På halfön Krim yttrade invånarne sitt missnöje med sin khan *Schahin Gherai*. Det underblåstes från Ryska sidan. Redan år 1776 hade khanens sändebud i Petersburg aflagt ett slags hyllning för kejsarinnan. Då oroligheterna utbröto uti öppna fiendtligheter, år 1782, förmåddes han af *Potémkin* att öfverlemna landet åt kejsarinnan *), och det besattes af Ryska trupper, i April 1783. Allt motstånd qväfdes med blod och svärd. Det uppgifves att 30,000 personer, män, qvinnor och barn, här blifvit nedgjorde. Krim, Kuban och ön Taman blefvo sålunda eröfrade af Ryssarne. Turkiska sultanen nödgades godkänna detta ingrepp, genom ett fördrag af den 8 Jan. 1784.

Uti sitt enskildta lif brännmärkte *Katharina* sitt höga namn genom tygellöst handlingssätt; i ett slags njutningsfullt raseri störtade hon ur den ena gunstlingens armar uti en annans. — Hennes utrikes politik var eröfringens, utan afseende på medlen, ärofulla eller skymfliga. Men under allt detta hade hon ett uppmärk-

---

*) Den olyckliga khanen blef sedermera hårdt straffad för sin feghet eller sitt förräderi. — *Potemkin* höll honom först en tid i Cherson och förviste honom sedan till Kaluga, der man upphörde att utbetala det utlofvade underhållet, för att tvinga honom, att söka sin tillflykt hos sultanen. Han fruktade denna utväg och begaf sig till Moldau, der äfven hospodaren, intalad af Ryska utskickade, tillstyrkte resan till Konstantinopel. Då han vägrade, fördes han med våld till Rhodus. Franska konsuln tog honom under sitt beskydd; men han blef likväl slutligen gripen och strypt af Turkarne.

Digitized by Google

samt öga på sina länders inre förkofran, och med kraftfull verksamhet riktades styrelsens bemödanden på upphjelpandet af åkerbruk, näringar, handel, konster och vetenskaper. För att befolka de öde hedarne i södra Ryssland, samt de af Tatarerna vunna, omätliga landsträckorna, inkallade och understödde hon nybyggare från andra Europeiska stater, framför allt Tyskar.

För att ådagalägga för kejsarinnan, hvilka underverk hennes förbättrings planer åstadkommit, derigenom smickra hennes fåfänga och bibehålla sitt inflytande, öfvertalade *Potémkin* henne till den verldskunnige resan till Krim, år 1787. Allt ting visade sig för henne i det mest blomstrande tillstånd. Cherson hade hunnit uppväxa till en praktfull handelsstad, hedarne voro odlade, talrika hjordar betade på dem, snygga, välmående byar syntes allestädes på ett visst afstånd från vägen och välklädda invånare trängdes att få beskåda sin stora beherrskarinna. Men man glömde att underrätta henne, huru de i Cherson hopade varorna voro ditsläpade, för tillfället, ifrån Moskwa och Warschau, att byarne voro endast målade brädväggar, hjordarne samlade för tillfället från ganska aflägsna trakter, samt att inbyggarne skjutsades fram om nätterna, för att om dagen, för tredje eller fjerde gången, uppställas inför den förtjusta skaparinnan af Rysslands nyborna sällhet. Den bedragna *Katharina*, som öfver allt trodde sig se verkan af *Potémkins* mägtiga snille, gaf honom tillnamnet *Tauriern*; men många af dem, hvilka sammandrefvos för att vara medspelare i denna fars, om-

Digitized by Google

kommo, under återvägen, af hunger och sjukdomar. — I Cherson mötte henne kejsar *Josef II*, och öfver en af portarne derstädes hade man anbragt den betecknande inskriften: *vägen till Konstantinopel.*

Sådana häntydningar, *Katharinas* förstorings planer, hennes hemliga stämplingar hos sultanens upproriske undersåter, jemte inbördes politiska förolämpningar och urgammalt national hat, förmådde Turkarne att förklara krig emot Ryssland, d. 24 Aug. 1787. De kämpande magterna voro i början, å ömse sidor, illa rustade för ett större fälttåg; oafbrutna smärre fäktningar afgjorde ingenting. Ryska flottan i Svarta Hafvet blef slagen vid Sebastopol, den 14 Juli 1788. Efter en belägring af sex månader stormades och intogs fästningen Oczakow af *Potémkin*, den 17 Dec. samma år. De oerhörda förluster han härvid led hämnades han genom ett gräsligt mördande, sköfling och andra rysligheter af en vildsint soldathop. — Följande året segrade *Suwaroff*, i förening med hertigen af Koburg, vid Fokschani och Rimnik (s. 47). *Suwaroff* erhöll, efter detta sednare fältslag, tillnamnet *Rimnikskij*. Fästningarne Gallacz, Ackierman och Bender föllo i Ryssarnes händer; den sista genom förräderi. Den 22 Dec. 1790 stormade *Suwaroff* fästningen Ismail, och förnyade dervid mordfesten i Oczakow. Nya framgångar krönte de Ryska vapnen, vid Isaccia, den 6 April, och vid Matschie, den 9 Juli 1791. — Slutligen skänkte den segrande kejsarinnan fred åt Turkarne, i Jassy den 9 Januari

Digitized by Google

1792, genom hvilken Ryska gränsen ytterligare utvidgades på Turkarnes bekostnad.

Under tiden blef *Katharina* anfallen af Sverige. Kriget fördes med omvexlande lycka, och slöts utan landvinningar å någondera sidan.

Numera sysselsatte hon sig med sina eröfrings planer på det vanmägtiga Polens bekostnad. Med väl beräknad klokhet, list och våld liksom intärde hon sig i den upplösta Polska rikskroppen, och slutade med att sönderstycka den, hvarvid Ryssland erhöll rikeligt arfvode för sitt besvär med storskiftet (s. 60 följ.).

En landtdag i Kurland beslöt att frivilligt öfverlemna detta hertigdöme åt kejsarinnan. Den regerande hertigen *Petter* undertecknade derefter i Petersburg en afsägelse-akt, den 28 Mars 1795, och lefde sedermera af det underhåll han emottog af *Katharina.* — Ett krig med Persien, 1796, likasom hennes planer emot Franska revolutionen, hade ej ledt till några afgörande följder, då kejsarinnan dog af slag, den 9 Nov. samma år.

Katharina II har, i likhet med alla stora personligheter, varit ett mål för ett lika obegränsadt beröm, som ohejdadt tadel. Med en qvinnas svagheter förenade hon en stark och fast, manlig själ. De begge mägtiga lidelserna kärlek och ärelystnad beherrskade hela hennes lefnad. Den förra nedsatte hennes höga mennisko-värde; den sednare förstorade Ryssland, skakade Europa och hotade ofta lugnet derstädes.

Digitized by Google

Samtidens och efterverldens omdöme om konung GUSTAF III har vexlat emellan en ovilkorlig förgudning och den strängaste förtappelsedom. Sådan är ovanliga naturers vanliga lott. Han uppträdde under stormiga tider, befriade sitt fäderneslnad från anarki och upplösning, en hvar som nalkades honom blef hänförd af hans intagande väsende; men han ryckte magten från vinglande folkledare och tillstoppade källorna för enskildt vinning, tillkommen genom fosterlandets förnedring. *Gustafs* lättsinne, praktbegär och slöseri gåfvo snart vapen i händerna på hans vedersakare, och tilläto dem att i en patriotisk mantel hölja sin hämdlystna bitterhet. — De stridiga domsluten hafva fortfarit intill våra dagar. Men de som hatat och älskat hvila redan hos sina fäder; mången upplysning om händelsernas inre förhållanden är vunnen under tiden; det slägte, som nu bedömer honom, kan göra det med mindre ensidighet och mera lugn. Man har hittills i allmänhet talat mera ondt än godt om den utmärkte konungen; nu talar man mera godt än ondt om honom. Våra gamla förfäder skipade lag på de hängångnes grafhögar; vid *Gustaf III:s* grift skall väl slutligen äfven honom vederfaras rättvisa.

Gustaf III, son till konung *Adolf Fredrik* och hans gemål, *Fredrik II:s* syster, *Lovisa Ulrika*, föddes i Stockholm den 24 Januari 1746. Till hans lärare utnämndes *Olof von Dalin*, under inseende af riksrådet, grefve *Carl Gustaf Tessin*, såsom guvernör. Efter det misslyckade försöket år 1756, att utvid-

Digitized by Google

GUSTAF III.

Digitized by Google

Digitized by Google

ga konungens magt, beslöto ständerna, hvilka betraktade kronprinsen såsom en statsegendom, ett ombyte med hans hof och hela omgifning. Man ansåg dem, hvilka hittills ledt hans uppfostran eller haft det närmaste tillträdet till honom, såsom konungsligheten för mycket tillgifna, och insatte sina egna partimän, eller personer, hvilkas riktning man kunde befalla. Den unge prinsen skulle bildas till ett lydigt verktyg åt sjelfsvåldige ständer och deras myndiga rådsherrar. *Tessin* efterträddes af riksrådet, grefve *Carl Scheffer*, och matheseos professoren i Upsala, *Samuel Klingenstjerna*, kallades till hans lärare, samt erhöll serskildt föreskrift, huru han borde odla och beså den kongl. thronföljarens andeliga sädesfält. Der skulle icke få uppspira några högväxta "kungsljus", utan endast folkväldets "foderväpling".

Förändringen misshagade hofvet. Man dref gyckel med några medlemmar af det nya uppfostringsrådet, och tadlade bittert de andra. Hos sina föräldrar hörde den unge prinsen sina lärare gäckas eller nedsättas; detta gjorde intryck på det unga sinnet, och upphäfde all verkan af deras läror eller förebråelser. "Jag har ej begagnat mig såsom jag bordt, af dessa personers talanger och kunskaper", yttrar *Gustaf III* om sig sjelf; men jag bör tacka himmelen, att mitt hjerta ej blef fullkomligen bortskämdt genom alla min uppfostrans motsägelser". Denna blef mera lysande än grundlig, ehuru den pryddes af mycken smak för ridderliga öfningar, samt kärlek för vetenskap och konst. Den Franska litteraturen öfverglänste all annan inom Europa;

Digitized by Google

den Svenska hade knappast börjat sin utveckling. Det var således ganska naturligt, att *Gustafs* litterära bildning blef helt och hållet Fransysk, samt att han icke satte något värde på andra författare än Galliens. Oaktadt sitt rena Svenska sinne blef Fransyskan kronprinsens andra modersmål, likasom det var det allmänna vid hofvet; men, i följd af tidens sed och undervisningssätt, blef hans kunskap lika svag både i det Fransyska och Svenska språket. — Hans eldiga och raska lynne väckte en fruktande uppmärksamhet, och snart hänförde han alla genom snille, qvickhet och ett oemotståndligt behag.

Under partistridernas yra och den ömtåliga sorgfällighet, hvarmed man sökte bevara sin inkräktade magt, följde man misstänksamt alla konungahusets företag och uppsnappade sorgfälligt alla derstädes fälda uttryck. Vid mognande år måste den unge prinsen derföre tidigt vänja sig, att noga afväga sina ord, samt att sorgfälligt dölja hvarje känsla eller sinnesrörelse, så att de ej skulle uppenbara hans tankar eller åsigter. Tidsförhållanden inöfvade honom sålunda till en ogenomtränglig sjelfbeherrskning, till en mästare i förställning, hvaraf följderna en dag skulle erfaras af dem, som tvungit honom att i så hög grad utveckla denna förmåga.

Gustaf hade redan såsom barn blifvit förlofvad med Danska prinsessan *Sofia Magdalena.* — Då varande kronprinsen af Danmark, sedermera konung *Fredrik V,* var en af dem, som kommo i fråga vid thronfölja-

Digitized by Google

re valet år 1743. Förbigången hade han fortfarande undvikit, att, såsom Svensk kronprins, erkänna den härtill utsedde prinsen af Holstein, *Adolf Fredrik.* Man fruktade, att Danmark skulle, vid *Fredrik I:s* död, oroa den nye konungen i besittningen af sin thron. Ett medel häremot trodde grefve *Tessin* sig finna uti en förmälning emellan den Danske konungens dotter och prins *Gustaf.* Frågan förekom i rådet, och utgjorde en gång ett samtalsämne emellan *Tessin* och de kongl. föräldrarne. Dagen derefter uppgaf *Tessin* uti rådkammaren, då saken ytterligare företogs, att han redan erhållit vederbörligt samtycke. Beslut fattades, man skaffade sig den gamle, slöe konungens bifall och *Tessin* affärdade genast en kurir till Köpenhamn, med uppdrag till Svenska ministern, att aftala om den framtida förmälningen (1750). Detta sjelfmyndiga steg föranledde häftiga uppträden emellan *Tessin* och de höga föräldrarne. Danska konungen antog tillbudet och skickade till Svenska hofvet en skriftlig öfverenskommelse härom. "Kronprinsen protesterade förgäfves, åberopande en faders rättigheter öfver sin son. Man svarade honom, att hans son tillhörde staten, att det var nationen som bortgaf hans hand, att kronprinsen var undersåte och ej kunde bryta ett löfte, som konungen gifvit. *Adolf Fredrik* blef nödsakad att underskrifva, likasom hans gemål. Så blef denna sak afgjord till högsta missnöje för föräldrarne, hvilka sedan sökte ingifva prinsen lika mycken vedervilja, som de sjelfva kände, för detta giftermål; och de lyckades deruti."

Digitized by Google

Tidpunkten nalkades, då äktenskapet skulle fullbordas. Både konungens och drottningens misshag dermed hade helre ökat än minskat sig, och de gjorde allt för att hindra det. *Gustaf* sjelf tvekade ännu i sista ögonblicket; men han ansåg detta giftermål utgöra hela folkets önskan, samt uppoffrade sig sjelf och sin egen motvilja för den allmänna meningen. I September månad år 1766 reste han till Helsingborg, för att der möta sin brud. Han tecknar henne sålunda: "hon ser bra ut, utan att vara vacker, är mycket väl växt, presenterar sig med värdighet, är något för artig för hennes rang, men högst blyg, och mer än som passar ett fruntimmer af stånd. Hon är sjelfva godheten, stilla och mild, och, för att döma af hennes bref, saknar hon ej qvickhet, ehuru hennes ytterliga blyghet hindrar henne att visa det i konservationen. Med ett ord, jag tror mig i henne hafva fått en hustru, som passar mig. Hon har skönhet nog att vara behaglig, ej nog att förvrida hufvudet på mig."

Bilägret firades i Stockholm den 4 Nov. 1766. — "Den gamla drottningens köld, för att ej säga mera, gjorde prinsessans ställning vid hofvet från början oangenäm. Kronprinsens egen i detta afseende emellan sin mor och sin gemål var lika grannlaga, som obehaglig. Han sökte sätta sig öfver detta obehag; men tvånget aflägsnade honom från begge. Han beklagade sig, i sina bref, öfver sin mors vedervilja och öfver allt det sqvaller, som derigenom förorsakades inom begge hofven

Digitized by Google

ven och ibland allmänheten". — "Det giftermål jag ingått", yttrar *Gustaf*, uti en af sina anteckningar, "ökar mitt bekymmer genom drottningens afgjorda aversion för min gemål, en aversion, så mycket mer deciderad, som den är orättvis och ökas genom fruktan, att prinsessans mildhet och stilla, intressanta karakter möjligen en dag lyckas att vinna mitt hjerta och att med detsamma försvaga min kärlek för min mor. Denna ömtåliga fruktan visar sig ofta, och kastar, genom täta träkasserier, en dysterhet öfver mitt enskilda lif".

Detta spända förhållande och den afgjorda missaktning drottningen visade sin svärdotter, föranledde och förklarar de många obehagliga uppträden, hvilka sedermera ofta förbittrade konung *Gustaf III:s* husliga lefnad och slutligen erhöllo en politisk betydenhet.

Den 18 Mars 1767 började kronprinsen bivista rådets öfverläggningar, ehuru blott såsom åhörare. Men han lärde sig härigenom att känna ärenderna och deras behandling, jemte de personer, hvilka styrde i rådkammaren och derstädes snart sagdt tyranniserade hans fader.

Den ringa magt, som statsförfattningen förunnade den milde, men svage *Adolf Fredrik*, våldfördes oafbrutet af närgångne ständer och myndige rådsherrar. Drottning *Lovisa Ulrika*, till lynnet herrsklysten och kraftfull, gjorde oangenäma jemförelser emellan sin gemåls belägenhet och det oinskränkta regeringssätt, hvarvid hon blifvit uppfostrad. Uti det år 1756 vågade

Digitized by Google

försöket att utvidga konungaväldet, utgjorde hon den inre driffjedern och den medelpunkt, omkring hvilken alla planer hvälfde sig. *Adolf Fredriks* klenmodighet svek henne i det sista ögonblicket af anläggningens utbrott; den misslyckades och man tog en blodig hämd på dem, som biträdt henne. Detta nedslog icke länge hennes af magtbegär uppfylda sinne. Uti sina sträfvanden hoppades hon ett verksamt stöd af sin unge, liflige och djerfve son; men hon ville tillika styra honom, och fruktade således för ett inflytande af hans gemål.

Emellertid inträffade omständigheter, då *Gustaf* erhöll tillfälle att ådagalägga sin beslutsamhet och sitt politiska mod. De åtgärder ständerna vidtogo om penningeväsendet, vid riksdagen 1765—1766, hade framkallat ytterst menliga följder för landet. Förlägenheten var allmän, och vissa landsorter hotades med fullkomlig undergång. Redan i Febr. månad 1768 fordrade konungen ständernas sammankallande, för att afhjelpa det onda. Rådet vägrade. Nöden tilltog och alla konungens yrkanden om riksdag afvisades med verklig vresighet, af de öfvermodige riksråderna. Äggad af sin gemål och uppmuntrad af sin son förmåddes konungen omsider till en manlig handling. Den 9 December 1768 "togs i *drottningens kammare* beslutet, att sätta en gräns för senatens framfart, genom ett djerft och kraftigt steg. Konungen undertecknade det diktamen, som han ämnade uppläsa i rådet". Han uppträdde i rådkammaren, den 12 Dec., åtföljd af sin son, och då riksdags kallel-

Digitized by Google

sen ånyo afslogs, uppläste *Gustaf* ofvannämnde diktamen, hvari *Adolf Fredrik* nedlade regeringen, intill dess rådet bifallit sagde kallelse. Man bad och besvor honom, och lät äfven hotande ord undfalla sig; men "konungens mod vek ej". *Gustaf* stod vid hans sida, och uppmuntrade honom med vinkar och ord.

Ifrån rådkammaren begaf sig kronprinsen genast till alla embetsverk och kollegier, samt tillkännagaf, att riket saknade en konung i spetsen för styrelsen. Alla ärender afstadnade, en gäsande oro spridde sig öfver hufvudstaden, man fruktade med skäl ett upplopp och rådet nödgades gifva vika. En riksdag utlystes; men det åsyftade utvidgandet af konungens sedan år 1720 allt mera kringskurna magt, uteblef helt och hållet.

Gustafs husliga bekymmer fortforo, och ökades med nya genom hans mor. — Vid början af året 1770 emottog han ett anonymt bref, deruti man förebrådde honom, att prinsessan "vårdslösad i skötet af sin familj, irrade såsom en fremling i sitt hof och sjelfva hennes försagdhet tillräknades henne såsom ett brott". Han gjorde å brefvet följande anteckning: "den ledsnad, som åtföljer prinsessan, hennes likgiltighet att söka intaga, hennes föga angenäma umgängessätt, hennes stelhet att ej vilja lämpa sig till det, som kunde göra henne behaglig, dertill det förhatliga hus, från hvilket hon härstammar, se der, hvad som skadar henne i mitt sinne! Jag har lydt statens röst, då jag gaf henne min hand; men hjertat följer ej politikens eller ärelystnadens bud, och

Digitized by Google

ju mera man tröttar mig med föreställningar att älska prinsessan, ju mera ökas min olycka, min vedervilja, min saknad att vara förenad genom band, som man nämner oupplösliga, med en person, hvars karakter är så olika min, och hvilken jag vet bör bli lika olycklig genom mig, som jag är det genom henne. Och hvad det särdeles milda sinnelaget angår, som man upphöjer hos henne, så bedrager jag mig mycket, om det är annat än räddhåga för allt hvad som omger henne". — Brefvet uppmanar prinsen, att göra resor inom landet, för att lära känna det, samt, dessutom, att besöka allmänna inrättningar, deltaga i soldaternas vapenöfningar, m. m. *Gustaf* anmärker: "författaren har ganska rätt; men om mina bemödanden ej följas af bättre lycka, än fallet varit denna vinter, så skall en så klok och nyttig resa ej bli af. Min mor, jag vet ej af hvad skäl, skall alldrig tillåta det. Lyckligt nog, om jag får resa till Frankrike. Min mor har ännu ej glömt, att det var jag, som haft förtroende nog, att determinera konungen till afsägelsen sistlidne December, och att lyckan med framgång krönte de kraftiga råd, jag gaf, oaktadt min mors förskräckelse och den tvungna fred, som hon ville negotiera med Mössorna". — "Rådet är godt; men jag vågar ej följa det. Jag skulle åter uppväcka min mors jalousie. Mina framgångar i Norrköping och konungens förtroende hafva redan skadat mig nog i hennes sinne. Då staten skall frälsas genom något stort och kraftigt steg, som på en gång ger reputation och åstadkommer verklig nytta, skall man ej fin-

Digitized by Google

na mig tveksam; men mitt hjerta kan ej besluta sig till att ännu mer aflägsna min mor ifrån mig, och politiken anbefaller här framför allt bibehållandet af enigheten inom kungliga huset. Det är endast statens ära, som skulle kunna äga ett större värde för mitt hjerta".

Om hösten år 1770 företog *Gustaf* en utländsk resa, och anlände till Paris den 4 Febr. 1771. Här öfverraskades han af underrättelsen om sin fars hastiga frånfälle. Enkedrottningens bref vittna nu om hennes sorg, om den varmaste moderliga kärlek och längtan att återse den älskade sonen. Konungen slöt en nära vänskaps förbindelse med *Ludvik XV*, erhöll löfte om understöd, vid de stora förslag han då redan förehade, samt återvände till Sverige. Riksdagen öppnades den 13 Juni. Det så kallade Möss-partiet var det herrskande, sedan riksdagen 1769, och förtryckte sina politiska motståndare. Splitet och oredan hade nått sin höjd. Uti åtta månader tvistade man endast om ordalagen i den nya konunga-försäkran. *Gustaf* underskref den, utan att genomläsa densamma, enligt hans yttrande, "öfvertygad om den ömhet riksens ständer hyste om honom och riket, och med full visshet att den ej kunde innehålla större förbindelser emot riket, än hans eget hjerta för honom dikterade". För öfrigt tycktes han vara upptagen endast af lustbarheter och nöjen, vistades sällan i hufvudstaden, förmanade oafbrutet de trätgiriga sinnena till enighet och sämja; men underhöll i tysthet stridigheterna. Den 29 Maj 1772 verkstäldes kröningen. Snart utvecklade sig afsigter hos det rådande Möss-partiet till

Digitized by Google

förföljelse och hämd emot de svagare Hattarne. Egen säkerhet närmade dessa till hofvet, för att derifrån erhålla skydd och understöd. Planen till en revolution var mogen, och många förslag uppgjorda och förkastade. Öfverste *Sprengtporten* skulle understöda den med de Finska trupperna; men befann sig vid riksdagen och sökte en förevändning, att öfverresa till Finland, utan att väcka uppmärksamhet. Då erhöll han, en häftig Hatt, genom Mössornas inflytande, rådets befallning, att begifva sig till nämnde landsort. Man ville i honom aflägsna en kraftfull motståndare. Han afseglade den 28 Juli.

Nu utbröt stormen, ehuru på annat håll. Kapiten *Hellichius* (sedermera adlad *Gustafsköld*), kommendant 'i Christianstad, inneslöt sig i denna fästning (den 12 Aug.), och uppsade ständerna all tro och lydnad. Hertig *Carl*, nedrest till Skåne, under föregifvande att möta sin mor, då hon återkom från Preussen, samlade genast kringliggande regementer och inneslöt Christianstad. Allt detta skedde i samräd emellan befälhafvarne, och man hade sålunda fått trupper under sitt befäl.

Nyheten om upproret i Skåne nedslog såsom åskan ibland de öfvermodige Mössorna. Man började misstänka konungen för delaktighet i planerna, och forskade honom med yttersta uppmärksamhet. Ej ett ord, ett enda steg eller en ansigtsrörelse styrkte denna förmodan. Kraftfulla åtgärder anbefaltes, för att dämpa uppresningen. Konungen, alltid artig, ritade symönster

Digitized by Google

åt hoffruntimren, fortsatte sina nöjen och den 18 gafs en ny opera, hvilken konungen bivistade, lika deltagande och glad som vanligt. Men den 19 på f. m. fann rådet sig oförmodadt inneslutet i sittande rådkammare; med biträde af de i hufvudstaden förlagde regementer omstörtade *Gustaf* den gällande statsförfattningen. Intet öppet motstånd mötte honom, och ingen droppe blod flöt dervid. En ihärdig motvind hade hindrat den Finska fördelningen att inträffa i Stockholm, och när den anlände var omstörtningen redan fullbordad.

Den 21 Augusti antogs en af konungen föreslagen ny regeringsform, och ständerna förafskedades den 9 September.

Folkets allmänna förtjusning hälsade konungens kloka djerfhet, då han befriade fäderneslandet från mångväldets fleråriga förtryck. Tvedrägten hade länge sönderslitit fäderneslandet; riksdagarne voro ett slags domstolar, der det starkare partiet förföljde det svagare eller hämnades förut lidna oförrätter; rådet beherrskade landet och skymfade konungaväldet, men bäfvade sjelft för ständerna; fremmande magter styrde riksmötena, och äfven rådet, genom penningar. Hvad den ena riksdagen beslöt, uppref den andra; det ena riksmötet tillsatte eller förjagade embets- och tjenstemän, det andra förafskedade eller återstälde dem, det tredje kullkastade sina föregångares beslut. Egendom, sjelfbestånd, ära, allt berodde af partivexlingar. Den slutliga skörden blef utländskt förakt, samt inländsk osäkerhet och nöd. — *Gustaf III:s* bragd väckte Europas beundran.

Digitized by Google

Han var länge sin tids hjelte, både inom och utom fosterlandet.

De första tio åren af *Gustaf III:s* regering utgöra glanspunkten af hans styrelse. Belåtenhet rådde inom landet, och konungen utgjorde den sol, till hvilken allas blickar vände sig med stolthet. Ett ungt hof, der man hyllade nöjet, en finare bildning, vetenskap och konst, såsom lifvets blommor, spridde, genom sitt höga föredöme, en allmän glädtighet ibland folket. Det var en fröjdefull tid inom Sveriges landamären. Muntra sånger och strängaspel uppfriskade lifvets mödor; vetenskap och konst vunno en beredvilligare hyllning. Det Amerikanska frihetskriget hade gifvit en stark afsättning åt Svenska tillverkningar, jemte en lönande sysselsättning åt dess skeppsfart, och välmågan ökade förnöjsamheten.

Men småningom skockade sig redan hotande moln. *Gustaf* älskade prakt och glans, hofvets sysselsättning utgjorde en ständig följd af fester och tidsfördrif. Ståtliga bygnader och de sköna vetenskaperna befordrades med gifmildhet. Konungens lefnadssätt och företag, kostsamma utöfver statens små tillgångar, stälde honom uti oafbruten förlägenhet och åsamkade honom skulder. Penningar voro hans ständiga behof, och hvarje åtgärd riktad att anskaffa dem. I detta ändamål förklarades bränvinsbränningen för en regeringens uteslutande rättighet, ett regale (1775). Åtgärden ansågs såsom ett intrång på den enskildtes frihet att använda sin vara, och väckte starkt missnöje. — Kronan anlade ofantliga

Digitized by Google

brännerier och inrättade talrika krogar. Ju starkare afsättningen var, desto större inkomst uppstod häraf. Det blef således en statsangelägenhet, att uppmuntra fylleriet. Strängheten emot enskildta brännerier åstadkommo upplopp och blodsutgjutelser, samt derefter alfvarsam bestraffning. Tullarrendet (1776), jemte andra författningar, hvilka bevittnade en aldrig uppfyld penningebrist, gåfvo åt hans vedersakare starka vapen emot den allmänna tillfredsställelsen. En förändring i sinnesstämningen började röja sig redan vid riksdagen år 1778, ehuru ännu blott uti vissa mindre omständigheter.

Uti konungens enskildta lif fortfor samma obehag, som förut. Oaktadt den gamla enkedrottningens längtan efter sin son, vid hennes gemåls frånfälle, hade den fordna spänningen emellan dem snart åter inträdt vid *Gustafs* återkomst. Hennes herrsklystnad och begär att inverka på den unge konungen, blefvo med fasthet afvisade, och hennes förhållande mot hans gemål fortfor att vara lika ovänligt. Men *Lovisa Ulrikas* sjukdom, i Mars månad 1775, närmade dem till hvarandra. Ett slags förlikning afslöts, och konungens förhållande till sin drottning vittnar äfven der om en fullkomlig försoning.

Konungen hade varit förmäld i tolf år, utan att hans gemål skänkt honom några arfvingar. Drottningen befann sig, år 1778, i välsignadt tillstånd. *Gustaf* "trodde sig kunna njuta en faders glädje; men ej mindre visst är, att han sjelf betygar sig hafva sin hofstallmästare, baron *Munck*, att tacka för hvad han kallar en försoning eller

förlikning (*raccommodement*) med sin gemål. Enke-drottningen lät förstå, att hon tog denna försoning i annan mening".

Kronprinsen *Gustaf Adolf* föddes den 1 November 1778. *Lovisa Ulrikas* ofvannämnde uttryck frambars till konungen. Det föranledde en bitter brefvexling emellan honom och hans mor, och slutligen måste hon, både muntligen och skriftligen, återkalla sina yttranden. Men härmed var fiendtligheten uppenbart förklarad. De förblefvo fullkomligen aflägsnade från hvarandra. Hon bodde vanligen på Svartsjö slott. Konungen begärde att få besöka henne på hennes dödsbädd. Han inträdde med sin unge son vid handen. "Uppträdet var sönderslitande. Häftiga förebråelser slutades dermed, att hon gaf konungen och den späda prinsen sin välsignelse. Den 16 Juli 1782 dog drottning *Lovisa Ulrika*".

År 1774 hade *Gustaf III* gifvit Svenskarne en vidsträckt tryckfrihet. Men sedan det allmänna tänkesättet börjat blifva honom mindre bevåget, hade man begagnat den, för att anmärka eller tadla hans mindre väl betänkta regerings åtgärder. Detta föranledde förföljelser från magtens sida, hvilka ännu mera aflägsnade från honom allmänhetens kärlek. Slutligen utkommo stadganden, år 1780, hvilka gjorde boktryckaren lika ansvarig för en skrift, som dess författare. Härmed var all yttrande rätt nästan fullkomligen tillintetgjord.

Konungen gjorde tvenne besök i Ryssland (åren 1777 och 1783), för att befästa grannsämjan med dess

Digitized by Google

mägtiga beherrskarinna. Man bemötte hvarandra med den yttersta artighet och välvilja; men misstrodde hvarandra ömsesidigt, och ett inbördes förtroende blef åtminstone icke följden af dessa besök.

År 1780 företog *Gustaf* en resa till baden i Spaa, samt en annan till Italien, åren 1783 och 1784. Från denna tid tycktes hans lyckas sol vara nedgången. Hans äldre handlingar väckte allt större missnöje, följderna visade sig allt mera skadliga, tadlet erhöll starkare insteg, och hans motståndare hade, under konungens frånvaro, åter börjat resa hufvudet. *Gustaf* utmålades såsom slösare, lättsinnig och gycklare. Trenne missväxtår (1783—1785), gåfvo hans ovänner tillfälle till bittra jemförelser emellan hungersnöden i landet och hofvets slösande lefnadssätt.

Konungens sinne för vetenskap och konst hade oafbrutet utvecklat sig. Han understödde skalder, konstnärer och vetenskapsmän; återupplifvade (1773) den af *Tessin* inrättade målar-akademien, förnyade vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademien, den 20 Mars 1786, och gaf samma dag stadgar åt sin nya stiftelse, Svenska akademien. Här vann konungen sjelf det första priset, okänd af akademiens ledamöter. — En inhemsk, Svensk theater utgjorde ett af hans älsklings sträfvanden, och det nya operahuset invigdes år 1782.

Nöden i landet och statens penninge angelägenheter tvungo *Gustaf III*, att sammankalla ständerna till Maj månad 1786. Sinnesstämningen var bitter emot honom; man klandrade skarpt en mängd af hans åtgöranden och riksdagen aflystes den 23 Juni.

Digitized by Google

Turkiska sultanen hade anfallit Ryssland, år 1787. Den Ryska härsmagten stod i fält vid de södra gränsorna, och de nordliga voro blottade på allt försvar. *Gustaf* hade ingått ett förbund med Porten, och ansäg tillfället inne, att vinna en krigares rykte och hämnas Sveriges äldre förluster. Dessutom hade man föreslagit honom detta steg, för att komma ur sin penningeförlägenhet, genom inhemska krigsgärder och utländskt understöd. Men regeringsformen nekade honom att förklara anfalls krig. Förgäfves retades Ryssarne till en förolämpning, som kunde få namn af fredsbrott. Slutligen tillställde man, enligt uppgift, några plundringar vid gränsen, genom Svenskar, klädde i Ryska uniformer, och kriget utbröt i Juni 1788. Rustningarne voro bedrifna med brådskande skyndsamhet; trupperna hade blifvit illa försedde och ledo brist på nästan alla förnödenheter.

Den 17 Juli träffades de ungefär lika starka fiendtliga flottorna på höjden af Hogland. Efter en skarp strid, hvilken medförde nästan enahanda förlust å begge sidor, åtskildes de kämpande, och hvardera tillegnade sig en seger, som likväl afgjorde ingenting. Förberedelser till ett anfall mot Fredrikshamn voro färdiga, då ett antal Finska befälhafvare vägrade lyda; emedan kriget var grundlagsvidrigt. Hären återgick öfver Finska gränsen. Hufvudmännen för sammansvärjningen öppnade underhandlingar med kejsarinnan och uppsatte en *förbunds-akt*, den 12 Augusti, samt inbjödo de Svenska regementerna att deltaga i deras planer. Detta så kallade

Digitized by Google

Anjala förbund hämmade loppet af konungens segrar, då det fiendtliga landet nu stod öppet intill Petersburg. *Gustaf*, öfverraskad häraf, förlorade sin vanliga sinnesnärvaro, och fruktade redan att blifva fängslad. Emellertid hade Danskarne, Rysslands bundsförvanter, infallit i Sverige. Konungen skyndade dit; hotelser från Preussen tvang konungen af Danmark till ett fredsslut, men det gynnande ögonblicket var förloradt för en lysande framgång emot Ryssland.

En riksdag öppnades i Stockholm den 26 Jan. 1789. Bitterheten mot förräderiet vid Anjala hade omstämt det allmänna tänkesättet till konungens fördel. Han föreslog antagandet af den s. k. *förenings- och säkerhets-akten*, hvilken gaf honom rättighet, att förklara äfven anfalls krig. Den godkändes af de trenne ofrälse stånden, afslogs af ridderskapet och adeln; men undertecknades likväl af landtmarskalken.

Kriget fortsattes, med täta smärre träffningar. Svenskarne afslogo tappert ett anfall mot Porosalmi pass (d. 12 Juni), och segrade vid Parkkumäki (den 21 Juli). Sjöslaget vid höjden af Öland (d. 26 Juli) afgjorde ingenting; men Svenska skärgårdsflottan blef slagen i Svensksund, den 24 Augusti.

Krigshändelserna under året 1790 hade, till en början, ungefär samma utgång. Svenskarne vunno en fullkomlig seger vid Walkiala, den 29 April, och ledo smärre förluster på andra ställen. Den 15 anföll konungen Ryska skärgårdsflottan i hafsviken vid Fredrikshamn, och eröfrade åtskilliga fiendtliga fartyg; men kunde ej

Digitized by Google

tvinga staden att gifva sig. Derefter inlopp Svenska flottan i Wiborgska viken, blef der innesluten af öfverlägsna Ryska eskadrar, och nödgades, den 3 Juli, slå sig ut med betydlig förlust. Den 9 i samma månad anföll Svenska skärgårdsflottan i Svensksund, och tillkämpade sig den vigtigaste och mest lysande seger under hela kriget. — Fredslutet i Werelä by, den 24 Augusti, återstälde gränsor och öfriga förhållanden sådana de varit före stridens utbrott.

Oredan i landets penningeställning hade ökat sig, och genom krigsomkostnader hade statsskulden betydligen tillväxt. För att afhjelpa detta onda sammankallade konungen ständerna till en riksdag i Gefle, den 23 Januari 1792. Men den motståndsanda han härstädes röjde, förmådde honom, att, redan den 23 Februari, upplösa riksmötet. — Han återvände till Stockholm, träffades der af ett förrädiskt skott, på en maskrad i operahuset, den 16 Mars, och dog den 29 i samma månad. Mördaren var afskedade kapitenen *Joh. Jak. Ankarström.*

Gustaf III var ett snille på thronen; derifrån utgingo hans stora både förtjenster och misstag. Han älskade med stolthet Sverige och det Svenska folket; men i följd af sin utländska uppfostran gaf han sina åtgärder en fremmande pregel. Hans stora, stundom lysande planer, stodo oftast i strid med landets ringa tillgångar. Ödet hade gjort honom till konung i ett fattigt land; men gifvit honom egenskaper och böjelser egnade för ett rikt och mägtigt. Hans sinne för prakt, glans och lysande nöjen utgjorde hans onda genius och

Digitized by Google

Digitized by Google

CHRISTIAN VII.

Digitized by Google

dessa dagars olycka. Men hans kärlek för vetenskap och skön konst har skapat en ny tidsföljd i den Svenska bildningens häfder. Ett nytt tidehvarf ingick med honom i Svenska språkets utveckling, uti uppmuntrandet af Svensk skaldekonst, i den vetenskapliga odlingen och den bildande konstens framsteg. Sedan de förluster hans misshushållning åstadkommo, hunnit godtgöras, fortlefde verkningarne af den högre riktning han gaf åt samhället; och folken lefva icke, mera än den enskildta menniskan, "af brödet allena".

Christian VII var son till Danska konungen *Fredrik V*, med hans första gemål *Lovisa* af England, och föddes den 29 Januari 1749. Hans uppfostran försummades. Historien, Franska språket och litteraturen voro de få kunskaper man bibringade honom. Till lynnet var han glädtig, men envis, och den stolta kärfhet, hvarmed han behandlades af sin guvernör, grefve *Reventlau*, gjorde honom hårdsint. Då faderns död befriade honom från allt tvång, öfverlemnade han sig åt sina häftiga lidelser, och lefde med förderfvade ynglingar, hvilka förledde honom till utsväfningar. Envis till öfverdrift, saknade han fasthet och sinnesstyrka, och hade ej kraft att emotstå en fremmande ledning. Regerings ärender utgjorde hans leda, och han öfverlemnade dem gerna åt andra.

På Danmarks thron efterträdde han sin far den 14 Januari 1766, och förmälde sig, den 8 November samma år, med *Carolina Mathilda* (f. den 22 Juli 1751), dotter till prins *Fredrik Ludvik* af Wales. —

Digitized by Google

En af *Christians* första regerings åtgärder var, att förbereda upphäfvandet af lifegenskapen. En serskildt kommission tillsattes sedermera (1767), för att uppgifva en plan för verkställigheten häraf. Efter en lång följd af år och förarbeten, verkställdes förslaget genom ett stadgande af den 20 Juni 1788.

För att slita den oafbrutna striden emellan Danmark och Holsten-Gottorpska huset, hvars afkomling, *Paul I*, nu var thronföljare i Ryssland, rörande hertigdömet Holstein, öppnade Bernstorff d. ä. underhandlingar härom med kejsarinnan *Katharina*. Den 22 April 1767 afslöts härom ett fördrag, hvarigenom Ryssland afsade sig alla anspråk på Schleswig, jemte sin andel i Holstein, och erhöll deremot furstendömena Oldenburg och Delmenhorst. Sedan *Paul* hunnit myndiga år blef aftalet bekräftadt, i Tsarskoje-Seló, den 1 Juni 1773.

År 1768 företog konung *Christian* en utländsk resa, hvilken fortsattes, intill följande året, genom Tyskland, Holland, England och Frankrike. Till hans läkare hade man härvid förordnat *Johan Fredrik Struensee*. Af detta tillfälliga förtroende uppstodo, innan kort, de vigtigaste följder för Danmarks både inre och yttre förhållanden.

Struensee, född i Halle, den 5 Aug. 1737, var son till en prest, studerade vid universitetet i nämnde stad och tog doktors graden derstädes (1757). Sedermera utnämndes han till stadsfysikus i Altona, dit hans

far

Digitized by Google

far afflyttat, samt åtföljde honom härifrån till hans nya boningsplats Rendsburg. Han gjorde bekantskap med en mängd personer af hög rang, genom hvilka han, känd för skicklighet i sin vetenskap och ett intagande umgänge, erhöll ofvannämnde anställning hos konungen. Under resan hade han förstått tillvinna sig *Christian VII:s* förtroende, samt utsågs, efter återkomsten, till hans lifmedikus. Snart alldeles oumbärlig för konungen erhöll han statsråds namn, för att kunna synas på hofvet. Sedan han lyckats häfva en emellan de höga makarne uppkommen kallsinnighet och med framgång ympat kopporna på den späda kronprinsen (1770), vann han äfven drottningens ynnest. Numera antogs *Struensee* till föreläsare hos konungen, med konferensråds titel. Härefter fullföljde han sina äregiriga planer med rastlös djerfhet. De begge grefvarne *Bernstorff* aflägsnades och den fordna gunstlingen, grefve *Holk*, efterträddes af *Enewald Brandt*, hvilkens bestämmelse blef, att roa den allt mera slösinnte konungen.[1] — Så snart *Struensee* vunnit fullkomlig magt öfver honom, blef hans högsta bemödande, att, med kejsar *Josef II* till föresyn, utrota gamla missbruk, samt att, efter sina åsigter, bereda allmän förkofran. Men tillika glömde han icke, att utvidga sitt eget inflytande och välde. År 1770 upplöstes det fordna statsrådet, och i dess ställe infördes en konferens-kommission, hvarest gunstlingen styrde godtyckligt. *Struensee* lät konungen utnämna sig till grefve och slutligen till kabinets-minister, i hvilken

Digitized by Google

egenskap han egenmägtigt regerade hela landet; emedan konungens vedervilja för arbete och statsangelägenheter tilltog oafbrutet.

Men tillika hade *Struensee* åsamkat sig den höga adelns hat och folkets missnöje, genom sina brådstörtade, till en del misslyckade förbättrings planer. Förgäfves inskränkte han den förut lösgifna tryckfriheten. Sinnena voro redan antända genom ett bittert bruk af densamma. I Juli månad 1771 förlöstes drottningen med en prinsessa, och det blinda hatet begagnade sig häraf, att fläcka hennes sedlighet. Vid ett obetydligt upplopp, af ett ringa antal matroser, bevisade *Struensee*, att han saknade styrka i sina beslut och fasthet till ett kraftfullt motstånd. Hans åtgärder vittnade om svaghet och oro, och hans ställning blef vacklande. Man såg, att fruktan ledde hans steg och detta ökade hans fienders mod.

Konung *Christian VII:s* stjufmor, enkedrottningen *Juliana Maria*, en prinsessa af Braunschweig-Wolfenbüttel, ett stolt, herrsklystet och hämdgirigt fruntimmer, kände sig ytterst sårad deraf, att hon och hennes son *Fredrik* numera blifvit uteslutna från allt inflytande på landets styrelse. Hennes hat förföljde den unga drottningen, jemte gunstlingen *Struensee*. Kring enkedrottningen samlades alla missnöjde, och derifrån utgingo smädelserna emot *Carolina Mathilda*, samt tadlet emot ministerns äfven berömvärda åtgärder. Efter en slutad hofbal, tidigt om morgonen den 17 Jan. 1772, blef konungen öfverraskad af enkedrottningen, i spetsen för en tal-

Digitized by Google

rik svärm sammansvurne. Väckt från sömnen inbillade man honom, att *Struensee* och drottningen stämplade mot hans krona och lif, att folket upprest sig, o. s. v. Den nu allt mera blödsinnta *Christian* förmåddes, ehuru med svårighet, att underteckna några befallningar, och genast fängslades *Carolina Mathilda*, *Struensee* och *Brandt*. En serskild kommission tillsattes för att afdöma anklagelserna emot dem. *Struensee* och *Brandt* blefvo dömde till döden och halshuggne. Drottningen skiljdes från sin gemål, genom kommissionens dom, och förflyttades till slottet Celle i Hannover, der hon dog af sorg och bekymmer, den 10 Maj 1775, älskad och saknad af folket. Den allmänna öfvertygelsen friar hennes namn från all vanära. Hatet och oviljan fläckade hennes rykte, för att vinna sina herrsklystna ändamål.

Hjeltarne af den 17 Januari delade emellan sig embeten, titlar och välde. Rikets styrelse öfvertogs af prins *Fredrik*, under enkedrottningens inflytande; men ärenderna leddes egentligen af prinsens fordne lärare, *Guldberg*, en af de sammansvurne, numera utnämnd till kabinets-sekreterare. Under regentens ordförande bildades ett nytt statsråd; en kommitté tillsattes, hvilken erhöll uppdrag, att småningom återställa allt i sitt fordna skick, sådant det var före *Struensees* envälde. Grefve *Bernstorff* d. y., en utmärkt statsman, återkallades vid slutet af året, och utnämndes till statsminister. Han utträngdes ur prinsen-regentens ynnest, tog afsked och lemnade Danmark, 1780. Under hans förvaltning vid-

Digitized by Google

togos en mängd vigtiga åtgärder till folkets och landets väl. Han genomdref beslutet om den *väpnade neutraliteten*, till skydd för den nordiska handeln, vid Engelsmännens våld emot en fri skeppsfart på hafven. En traktat afslöts härom emellan Danmark och Ryssland, den 9 Juli 1780, samt biträddes af Sverige, genom en annan i Petersburg, den 1 derpå följande Augusti. De förenade magterna höllo flottor i sjön, för att skydda hafvets frihet.

Christian VII:s själstillstånd blef emellertid allt mera förvirradt; han utgjorde endast skuggan i den regering, som fördes af andra. — En ny hvälfning inträffade uti Danmarks inre förhållanden. Kronprinsen *Fredrik*, sedermera konung under namn af *Fredrik VI*, tog sitt inträde i statsrådet, vid 16 års ålder. Vid en af de första sammanträdena, den 14 April 1784, utvecklade han för konungen alla fel och svagheter hos den nuvarande regeringen, en följd af den myndighet kabinettet tillvällat sig. En af ministrarne ville besvara dessa tillmälen; men ålades tystnad. Derefter förelade prinsen till konungens underskrift en förordning, hvilken förändrade hela styrelseformen. Den öfverraskade *Christian* undertecknade tålmodigt och lydande. Kabinettet upplöstes; *Guldberg*, jemte flera andra högre embetsmän, afskedades och grefve *Bernstorff* blef åter inkallad. Enkedrottningen och hennes son skildes från all delaktighet i statsförvaltningen, och kronprinsen stälde sig i spetsen för ärenderna, såsom sin faders medregent. —

Digitized by Google

Digitized by Google

GEORG III.

Digitized by Google

Konungens sinnesförvirring fortfor intill hans död, den 13 Mars 1808.

Konung *Gustaf III:s* samtida regent i England, Georg **III**, var soneson till konung *Georg II* och son till prins *Fredrik Ludvik* af Wales, med prinsessan *Augusta*, från Sachsen-Gotha. Han föddes den 24 Maj g. st. 1738. Såsom helt ung förlorade han sin far, och hans uppfostran, ledd af hans mor och farfar, blef alfvarsam och sträng. Största delen af sina yngre år hölls han afskild från hofvet och verldslifvet, der han slutligen inträdde alldeles obekant med alla yttre och politiska förhållanden. Uti London lefde han innesluten i palatserna Carltons- eller Leicester-House, och på landet inom lustslottet Kew. Till sitt lynne var han mild; men af mycken fasthet och ihärdighet. Han hade sinne för de sköna konsterna, ett starkt undantag inom hans ätt, ehuru de kunskaper man låtit meddela honom voro få och ytliga. Hans guvernör, *John Stuart*, lord af *Bute*, utöfvade på honom ett starkt inflytande, hvilket fortfor äfven sedan *Georg* emottagit kronan. Hans mor hade redan tidigt inympat hos honom begreppet om konungamagtens oinskränkta helgd.

Georg emottog spiran, vid sin farfars död, den 25 Oktober 1760, och förmälde sig, den 8 Sept. 1761, med prinsessan *Sofia Charlotta*, dotter till hertig *Carl* af Meklenburg-Strelitz. — Lord *Bute* inträdde i styrelsen, och ledde alla angelägenheter. De äldre mini-

Digitized by Google

strarne, den ryktbare *Pitt* (Chatam), m. fl. aflägsnade sig, då de funno sig tillbakasatte.

Det sjuåriga kriget brann i full låga vid *Georg III:s* anträde till regeringen. England kämpade, på alla haf, med mod och lycka emot Frankrike och Spanien, och bemägtigade sig deras kolonier i fremmande verldsdelar. Genom freden i Paris (s. 29) vann England Kanada, jemte andra besittningar; men det Engelska folket ansåg fördelarne ringa, i jemförelse med de lysande segrarne och de stora ansträngningar landet nödgats göra. Missnöjet uttalade sig med häftighet, och *Bute*, hvilken troddes äga ett oinskränkt förtroende, nedlade oförmodadt sina embeten (April 1763); men betraktades likväl alltid såsom hemlig rådgifvare hos konungen.

Nu inträffade stridigheterna med kolonierna i Norra Amerika. De beboddes af utflyttade Engelska undersåter, men de bibehöllo icke sina politiska rättigheter inom hemlandet; de beskattade ej sig sjelfva och deltogo icke i stiftandet af de lagar, hvilka skulle gälla hos dem; de ledo mångfaldiga inskränkningar uti sina näringar och sin handel, och betraktades i allmänhet endast såsom skattande till Englands fördel. De unga anläggningarne tilltogo hastigt i område och välmåga, började känna sina krafter och ville ej mera behandlas såsom omyndiga. Härmed förenade sig det öfvermod och det trots, som oftast åtföljer sjelfförvärfvad förmögenhet, då bildningen icke håller jemna steg med rikedomen.

Digitized by Google

Ingenting var billigare, än att kolonierna skulle bidraga att afbetala den skuld England ådragit sig under det sista kriget, fördt egentligen till försvar för besittningarne i Amerika. Parlamentet beslöt derföre, år 1764, en låg tull å vissa varor, som infördes i Amerika, och följande året påbjöds begagnandet af stämpladt papper, i likhet med bruket inom moderlandet. Dessa beskattningar väckte en allmän förtrytelse hos Amerikanarne; emedan de voro dem pålagde af ett parlament, hvaruti de icke hade säte och stämma. De Amerikanska kolonisterna utgjorde ett kraftfullt slägte, härdadt i striden mot vilda infödingar och mot de försakelser, hvilka odlingen af förut icke bruten jord alltid medför, innan den hinner belöna sin odlare. Den under kämpandet vunna styrkan föder frihetssinne, detta öfvergår gerna till trotsighet, och män, vane att lita på egen förmåga, blifva lätt obilliga emot andras äfven rättvisa anspråk, blott dessa hafva det yttre skenet emot sig.

Partier inom Engelska parlamentet försvarade Amerikanernas rättigheter och gillade högt deras missnöje, och en minister förändring upphäfde stämpeltaxan (1766). Nu påbjöds en tullafgift på thée, m. m. (1767). Då ingingo kolonisterna föreningar, hvilka afsade sig bruket af thée och andra tullbelagde varor, eller smuglade in dem från fremmande länder, och köpte dem helre till höga priser af fremlingen, än de tillhandlade sig dem mot lägre af Engelsmän. Handelsklassen i England led stora förluster, och tullafgifterna upphäf-

Digitized by Google

des (1779), utom den på thée. Amerikanerna betraktade eftergifvenheten såsom svaghet hos regeringen, hvilket ökade trotset och lifvade frihetssinnet. Man nekade Engelska fartyg, lastade med thé, att lossa i hamnarne, och i Boston utbrast ett upplopp, hvarvid en skeppsladdning med thée kastades i hafvet (Dec. 1773). Upproret brann öfver allt och kolonisterna rustade sig till försvar, då England började vidtaga åtgärder, att med våld qväfva oroligthets andan. Amerikanerna utlyste dels provincial, dels allmänna kongresser, uti hvilka de beslöto, att afbryta alla handels förbindelser med England, intill dess tullafgifterna blefvo upphäfde (1774). En liten härfördelning, försänd till Massachusset, för att borttaga der hopsamlade vapen, mötte motstånd af inbyggarne, och nu utbröt den första striden till det Amerikanska oberoendets försvar, vid Lexington, den 19 April 1775. Upproret segrade. Härmed var kriget förklaradt. Nästan hela befolkningen grep till vapen och *Georg Washington* utsågs till härförare för de Amerikanska frihets kämparne.

Kriget fördes med all den bitterhet å ömse sidor, som vanligen utmärker inhemska strider. Lycka och framgångar vexlade oftast; men ett folk, som *vill* försvara sig, kan icke underkufvas. Beundransvärda drag af tapperhet och sjelfuppoffring adlade upprorets olaglighet. England hade sina tillgångar och anfallskrafter bortom hafvet; Amerikanerna ägde all sin styrka på stället, äfven om den var underlägsen i krigsvana och öfning. De kände landet och hade en vän eller del-

Digitized by Google

tagare i den allmänna faran, uti nästan hvarje infödd man.

Det gamla nationalhatet och afundsjukan emot England föranledde Frankrike, att, den 6 Febr. 1778, afsluta ett förbund och en handelstraktat med den unga fristaten. Franska flottor och härar kämpade uti Amerika, samt bidrogo kraftigt att der resa det nya frihetsträdet. Men ödets vedergällnings rätt hämnade snart grannsveket. Frankrikes egen blodiga omstörtning, blott några år sednare, erhöll härifrån sin väckelse, hade här sin urbild, bearbetades af dem, som stridt för sjelfständigheten i Amerika och statsskicket härstädes framställdes såsom ett mönster af förträfflighet, tjenligt att efterapas äfven i gamla Europeiska samhällen. Man glömde, eller ville glömma, att den drägt, som ledigt passar skogens son, blir klumpig för den förfinade och utlefvade hofmannen; att den styrelseform, som lämpar sig för ett land af allmän jemnlikhet, är otjenlig, der skarpa olikheter redan äro sekelgamla; att ståndsskilnader småningom uppstå äfven hos det unga folket, för hvilket icke de nyskapade lagarne då mera blifva så antagliga, som för en kämpande massa med ännu lika bildning, samma lefnadssätt, lika anspråk och under samma hotande faror.

Den Amerikanska sjelfständigheten tillkämpade sig, steg för steg, en fastare grundval. Franska hjelpsändningarne gåfvo öfvervigt åt Amerikanarnes ansträngningar, och genom freden i Paris, den 3 September 1783, blef de Förenade Staternas oberoende erkändt af England.

Digitized by Google

Redan vid slutet af femtonhundrade talet hade Engelsmännen öppnat en jemnare handels förbindelse med Ostindien. De förskaffade sig derstädes några nederlagsplatser, bygde städer och fästen, samt började att undantränga Portugieser och Holländare. För att vinna styrka vid dessa företag förenade sig ett antal köpmän, att, med gemensamma krafter, fortsätta handeln och försvaret. Den 31 December år 1600 gaf drottning *Elisabeth* det första privilegium, åt ett s. k. *Engelskt-Ostindiskt kompani.* Under medlet af sjuttonhundrade talet nödgade tidsomständigheter Engelsmännen, att förvandla det rena köpslagare intresset äfven till ett politiskt, och af en ringa början utvecklade sig småningom ett välde, hvilket numera inkräktat omätliga landsträckor i Bengalen, förstört konungariken och inbragt oerhörda skatter. Engelska regeringen öfvertog den högsta ledningen af de Ostindiska besittningarnes angelägenheter, och sålunda har, från vanliga handelsplatser, uppstått ett eget Engelskt rike på vestra Indiska halfön, hvilket, i omfång, rikedom och folkmängd, mångfaldt öfvergår sjelfva moderstaten. Under *Georg III:s* regering kommo dessa förhållanden till sin utveckling. Det Engelska väldet nådde under hans tid höjden af sin magt inom dessa länder. Stora Mogols rike störtade för Englands vapen och sluga underhandlingar. De flesta Maratt-stater hafva sedermera undergått samma öde.

Redan år 1764 visade sig tecken till sjuklighet hos konungen; i November 1788 utbröt den i en sinnesförvirring. Det onda häfdes likväl; men återkom

Digitized by Google

häftigare år 1792. Han tillfrisknade dock utligensl, erhöll ett nytt anfall 1804 och förbättrades åter. Småningom förlorade han sin syn, och då sinnessjukdomen förnyade sig år 1810, häftigare än förut, förordnades prinsen af Wales att förestå regeringen, hvarmed han fortfor intill konungens död.

Under tiden hade den Fransyska revolutionen utbrutit, anstuckit månget brushufvud, rasat i all sin gräslighet och hotat Europas oberoende, genom de Franska härarnes nästan oafbrutet segerkrönta framgångar. *Napoleon* uppträdde, blef tidehvarfvets hjelte, beundran och skräck. *Georg III* hatade, i följd af de tänkesätt hans uppfostran gifvit honom, alla folkrörelser af detta slag. Han afskydde revolutionens grundsatser och bekämpade dem med orubblig ståndaktighet. Europa har att tacka honom och den Engelska politikens ihärdighet, för sin befrielse från *Napoleons* obegränsade herrsklystnad. Öfvergifvet af hela det redan kufvade Europa, fortsatte England ensamt sin strid emot århundradens största krigare-snille, och emot den förkrossande öfvermagt han hopat emot detsamma från alla sidor. Englands flottor segrade på alla haf; dess sjöväsende och dess ära har aldrig nått den höjd, som under denna kamp för sin egen och vår verldsdels sjelfständighet. Då omständigheterna förändrade sig understödde England kraftfullt den nya striden, och slutade den med de lysande lagrarne vid Waterloo (1815).

I det sinnestillstånd konungen befann sig kunde han i början deltaga föga, slutligen alldeles icke, uti

Digitized by Google

de beslut och åtgärder, som ledde till målet; men den Engelska politiken fortfor att ledas i den anda han gifvit densamma. — *Georg III* afled den 29 Januari 1820. Han blef i hög grad älskad af sitt folk; var ett mönster såsom make och far, och lefde helst på sina lustslott, enkelt och okonstladt, inom kretsen af de sina.

Giovanni Angelo, af det grefliga huset *Braschi*, föddes den 17 December 1717, i Cesena uti Romagna. Hans ätt var fattig och föga lysande, och *Braschi* egnade sig åt vetenskaperna. Vid tjugu års ålder tog han den juridiska doktors graden; bildade sig sedermera för embetsmanna lifvet hos sin morbror, *Carl Bandi*, och började studera theologi i Rom, år 1740. Genom kardinal *Ruffos* inflytande blef han anställd i det påfliga kansliet, utsågs till handsekreterare hos *Benedikt XIV*, 1753, samt erhöll ett kanonikat vid St. Peters kyrka. Under *Clemens XIII* befordrades han till den påfliga kammarens skattmästare år 1766, hvilket embete han förvaltade med samvetsgrann sparsamhet. Personer, som icke älskade hans hushålls anda och derföre ville aflägsna *Braschi* från denna befattning, förmådde påfven *Clemens XIV*, att utnämna honom till kardinal, den 26 April 1773. Uti kardinals kollegium uppträdde han såsom en varm vän af Jesuiterna, och hatare af alla nyheter och förändringar.

Efter *Clemens XIV:s* död valde konklaven till hans efterträdare kardinalen *Pallavicini*; men då han vägrade emottaga denna upphöjelse, blef *Braschi* ut-

Digitized by Google

PIUS VI.

Digitized by Google

Digitized by Google

sedd till påfve, den 15 Febr. 1775. Han antog namnet Pius VI. — Högväxt och vördnadsbjudande, hade han, i sin ungdom, varit en af de vackraste män på sin tid. Hans röst var klangfull, hans väsende enkelt; det hela ingaf aktning och vann tillgifvenhet. Hans vältalighet gjorde intryck; men han saknade de öfverlägsna själskrafter och den regentklokhet, som erfordras, att styra statsskeppet under stormiga dagar. Med känsla af sitt embetes värdighet sökte han göra dess rättigheter gällande, sedan den allmänna öfvertygelsen redan undandragit sig dess välde och icke mera ville erkänna dess öfverherrskap. Härtill saknade han likväl både tillräcklig kraft och vishet; tidehvarfvets tänkesätt hade ock redan gjort framgången dervid omöjlig, äfven för det mest utmärkta snille. En mängd påfviska åsigter och inrättningar hade förlorat förtroende, både hos folk och furstar; han ville återställa deras anseende derigenom, att han skärpte de yttre föreskrifterna, utan att söka återväcka det hos dem förflyktade lifvet, eller att vika för tidens från vantro renade tänkesätt.

Pius VI älskade att omgifva den påfviska stolen med en lysande glans, hvarest hans majestätiska personlighet kunde göra ett så mycket större intryck. Han ville bibehålla sitt namn i häfderna genom både kostsamma och nyttiga bygnader och anläggningar. I följd häraf uppstod en praktfull sakristia till St. Peters kyrka; det af hans företrädare anlagde museum tillökades med antika konstalster, och fick namn af *Pio-Clementinum*, o. s. v. År 1778 började han att låta uttorka

Digitized by Google

de Pontinska träsken. Inom tio år hade man härstädes hunnit afleda vattnet, ränsat flodbäddarne samt åstadkommit en förträfflig väg, hvilken erhöll namnet *linea pia*; men det vunna området blef icke odladt. Vid Ancona verkställdes en utmärkt hamnbygnad; men för begagnandet deraf och för handeln derstädes uträttades ingenting.

De tvistigheter med katholska hof, hvilka *Pius* ärft af sina företrädare, rörande påfvens öfverherrliga rättigheter, trodde han sig kunna afsluta till sin fördel, genom ihärdigt motstånd emot alla förändringar; men han hade icke tillräcklig fasthet att fortsätta banan. Vacklande åtgärder gjorde hans motståndare mera djerfva, och hans handlingar buro stämpel af oro och fruktan. Neapel uppträdde trotsigt emot hans andliga magt, samt upphäfde, utan påfvens bifall, sitt länsförhållande till den påfliga stolen (1777). Genom det intryck han trodde att hans majestätiska väsende och hans vältalighet skulle göra uppå kejsar *Josef II*, hoppades han kunna lyckligen sluta sina stridigheter med honom. Han afreste till Wien, och misslyckades (s. 44).

Snart blef han invecklad uti de Fransyska revolutions bullren. *Pius* hade förenat sig med *Napoleons* fiender, och måste, mot hårda vilkor, köpa sig stilleståndet i Bologna, den 4 Juli 1796. Det oaktadt fortfor han med hemliga anläggningar emot Fransmännen, för att uppviggla de Italienska folken emot dem. Då öfversvämmades Romerska staten af Franska härar, och påfven erhöll fred i Tolentino, mot ännu större upp-

Digitized by Google

Digitized by Google

FERDINAND LOUIS.

Digitized by Google

offringar, den 19 Febr. 1797. Ett folkupplopp, riktadt emot Fransoserna, utbröt i Rom den 28 December nyssnämnde år. Följden deraf blef, att Fransyska trupper besatte kyrkostaten och bildade deraf den ***Romerska Republiken***, under Fransyskt beskydd, den 15 Febr. 1798. ***Pius*** affördes, fängslad, från sin hufvudstad, den 20 i samma månad. Åldrig, sjuk och misshandlad, instängdes han på fästet i Valence, den 14 Juli, samt dog derstädes den 29 Augusti 1799. — Sin olycka bar han med mycken kraft, samt ådagalade en vördnadsbjudande värdighet, vid alla de förolämpningar man lät honom lida. Ett allmänt deltagande följde honom i grafven.

Genom fredsslutet i Wien, år 1735, afträddes hertigdömena Parma och Piacenza åt Österrike (s. 32). Vid freden i Aachen 1748 (s. 22), afstod kejsarinnan ***Maria Theresia*** dessa hertigdömen åt Spanska infanten Don ***Philip***, en yngre bror till ***Carl III***, då ännu konung i Neapel. ***Philip*** dog år 1765, och ärfdes af sin son ***Ferdinand***.

Hertig FERDINAND af Parma var född den 20 Jan. 1751. Hans far, förmäld med ***Ludvig XV:s*** äldsta dotter ***Marie Louise Elisabeth***, hade fördjupat sig i skulder, genom ett utöfver landets tillgångar praktfullt lefnadssätt. För att återställa ordning och redighet i sina finanser antog han till minister en Fransman ***De Tillot***, en man af utmärkta egenskaper och berömlig oegennytta. Upphöjd till marquis ***Di Felino***

Digitized by Google

ledde han *Ferdinands* uppfostran och blef äfven hans förste minister.

Redan under *Philips* regering hade stridigheter uppstått med det katholska presterskapet och den Romerska stolen. Emedan gods, skänkte åt kyrkor och andeliga inrättningar, voro befriade från alla afgifter till staten, utfärdade hertigen, år 1764, en förordning, som inskränkte rättigheten, att till kyrkor, m. m. bortskänka egendomar, och hvilken tillika minskade skattefriheten hos ofvansagde gods. Häftiga tvister väcktes härigenom med påfven. Ett nytt stadgande af d. 16 Jan. 1768 förbjöd alla hertigens undersåter, utan undantag, att hänskjuta sina angelägenheter, af hvad art de vara må, till domstolar utom landet. Vid det motstånd man härvid väntade från påfvens sida, fruktade man Jesuiternas inflytande, till försvar för dennes anspråk, och den 6 Febr. nyssnämnde år blef denna orden förvist ifrån Parma, och dess medlemmar afförde öfver gränsen.

Hertig *Ferdinand* förmälde sig, den 19 Juli 1769, med *Maria Amalia*, dotter till kejsarinnan *Maria Theresia*. Den unga hertiginnan (född år 1746), äldre än hennes gemål, var älskvärd, vacker, verksam och af ett kraftfullt lynne. Snart vann hon ett afgjordt välde öfver hertigen, hvilken hon styrde egenmägtigt. Hon hatade alla styfva former inom hofvet, ville lefva gladt och obesväradt. Hertigens uppfostran hade gjort honom religiöst känslosam, utan omdöme; då de gamla banden voro brutna, blef han lätt-

sinnig

Digitized by Google

sinnig och utsväfvande. Hofvets lefnadssätt ökade utgifterna, och hotade att förstöra marquis *Felinos* hushållsplaner. Han satte sig emot slöseriet, retade derigenom hertiginnan och hon ville befria sig ifrån honom. Hans styrelse hade vunnit det högsta bifall både af *Carl III* och *Ludvik XV*, och dessa konungar blefvo ytterst missnöjda med det hertigliga paret. Konungen i Spanien återkallade *Felino*, och förordnade i hans ställe marquis *de Llano*. Men oviljan emot hans företrädare öfverflyttades på honom. *Maria Theresia* yttrade sin stora förtrytelse öfver dotterns förhållande. Emellertid skilde *Ferdinand* marquis *de Llano* från sin befattning, och utnämnde grefve *de Sacco* till sin minister. Nu afbröto hofven i Madrid, Paris och Wien all gemenskap med *Ferdinand* och hans gemål. — Vid kronprinsens födelse, år 1773, tillvägabragtes slutligen en förlikning. *Llano* återtog sin plats; men återkallades följande året till Spanien, och grefve *Sacco* inträdde i hans embeten.

Hofvets slösaktiga lefnad fortfor, samt ökade årligen de redan förut dryga skulderna. Penninge tillskotten från Marid och Paris hade upphört, och det furstliga paret befann sig nära en fullkomlig bankrutt, då Franska revolutionen utbröt. Under sådana förhållanden, med en kraftlös styrelse under hela *Ferdinands* regeringstid, och då hans eget handlingssätt gaf oemotståndliga vapen åt klandret, gjorde Frankrikes svindlande omstörtnings läror så mycket starkare intryck på de redan förut oroliga sinnena. Missnöjet utvecklade sig

Digitized by Google

likväl icke till några våldsamma utbrott; men de så kallade frihetshärarne betraktades såsom det betryckta folkets beskyddare.

Under det Italienska kriget förenade sig Parma med Österrike. *Napoleon* gick öfver Po, hertigen begärde stillestånd och erhöll det, emot vilkor, att öfverlemna sitt land åt fienden och utbetala dryga krigsgärder (Maj 1796). En fred afslöts sedermera i Paris med Franska republiken, den 5 November samma år. Vid fredslutet i Campo Formio, den 17 Oktober 1797, fråntogs *Ferdinand* en del af hans stater, hvilken förenades med Cisalpinska republiken. Under kriget emellan Österrike, Ryssar och Fransmän uti Italien år 1798, utgjorde Parma tummelplatsen för de kämpande härarne, för deras strider och ströfverier. Freden i Luneville, den 9 Februari 1801, tillförsäkrade *Ferdinand* en orubbad besittning af Parma, under hans lifstid; men efter hans död skulle hans son utbyta det emot Toscana, under namn af konungariket Hetrurien. — *Ferdinand* afled den 9 Oktober 1802, och Parma införlifvades med Frankrike.

Då *Carl III* öfvertog det Spanska konungadömet (s. 32), lemnade han thronen i Neapel åt sin son

Ferdinand IV, född den 12 Januari 1751. Regeringen fördes af en förmyndar styrelse, ledd egentligen af marquis *Tanucci*. Denne var son till en Toskansk landtman, hade studerat lagfarenheten och beklädde en juridisk profession i Pisa. Då *Carl III* innehade Parma lärde han känna *Tanucci*, utnämnde honom till sin minister, och han åtföljde konungen till Neapel.

Digitized by Google

FERDINAND IV.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ferdinands uppfostran var helt och hållet försummad, liksom hans förstånds förmögenheter i allmänhet ganska svaga. Jagt och fiske voro hans älsklings sysselsättningar, och det utgjorde hans stolthet, att prisas såsom den djerfvaste jägare och den mest ihärdiga fiskare inom hela riket. Genom sitt lefnadssätt erhöll han tillfälle att lära det Neapolitanska folkspråket, hvilket han talade med färdighet och blef derigenom hopens gunstling. Hans seder och bildning stälde honom äfven i jemnbredd med mängden; ty man hade låtit undervisa honom nästan endast uti den katholska kyrkans bruk och yttre ceremonier.

Tanucci förvaltade regeringen med kraftfull hand, och för att gifva styrka åt sina åtgärder förskaffade han sig befallningar om dem från konungens fader. Framför allt sökte han inskränka den påfviska stolens inflytande, jemte presternas magt och rikedomar.

Den, 12 Jan. 1767 öfvertog *Ferdinand* kronan, såsom fullmyndig konung, och förmäldes, den 12 Maj 1768, med Österrikiske kejsarinnan *Maria Theresias* dotter, *Maria Carolina* (f. 1752). Hon vann ett afgjordt inflytande öfver sin gemål, och beherrskade honom fullkomligt. *Tanucci* fortfor att vara den styrande i landet. Genom ett beslut af den 3 Nov. 1767 förvistes Jesuiterna ur riket, och tvisterna med påfven uti andliga ärender slutades dermed, att Neapel löste sig från sin länspligt under Rom.

Drottning *Maria Carolina* intog, enligt sitt äktenskaps kontrakt, säte och stämma i statsrådet, sedan hon

år 1777 skänkt riket en thronföljare. *Tanuccis* välde hade länge besvärat den herrsklystna drottningen; han hade fallit i onåd hos konungen af Spanien, och nu utverkade drottningen hans entledigande (1777). Denne utmärkte man efterträddes af marquisen *Della Sambuca*. Drottningen förmådde *Ferdinand*, att oftare deltaga uti regerings ärenderna, hvarvid han likväl alltid utgjorde blott en verkställare af hennes vilja. *Sambuca* fortsatte de af *Tanucci* började förändringarne af landets inre förhållanden. Han bröt de gamla länsherrarnes magt, ordnade finanserna och uppbörds verket, införde förbättringar vid hären, uppbyggde flottan och samlade ålderdomslemningar och konstakter. Förafskedad år 1784, efterträddes han af riddaren *Acton*, en Engelsman, som öfvergått i Neapolitansk tjenst. *Acton*, gunstling hos drottningen, styrdes helt och hållet af henne. Det Spanska hofvet förlorade småningom allt inflytande uppå Neapel, hvilket numera slöt sig till Österrike och England. Snart indrogos de Neapolitanska staterna uti den Fransyska revolutionens stormar. Det brådstörtade upphäfvandet af aktningen för kyrkan och af länsherrarnes magt, innan en allmännare anda hunnit gifva folket en grundval för dess åsigter och handlingar, hade inom Neapel och Sicilien tillskapat ett bördigt fält för revolutionens läror. Landet var dessutom uppfyldt af missnöjde, hvilka förlorat sina fordna rättigheter och fördelar.

Actons tygellösa hat emot Frankrike och uppenbara benägenhet för England, påskyndade utbrottet och olyckorna. Franska republiken fordrade, att konung

Digitized by Google

Ferdinand skulle afbryta alla förbindelser med England. Då han tvekade, tvangs han dertill af en Fransysk flotta. Efter konungamordet i Paris slöt han sig till de emot Frankrike förenade staterna. Sammansvärjningar i republikansk syftning utbröto inom Neapel åren 1794 och 1795; men dämpades. Under fälttåget år 1796 stridde *Ferdinands* trupper bland de Österrikiska härarne, och han var sjelf beredd att utrycka med ytterligare förstärkningar, då *Napoleons* segrar uti Öfra Italien utbredde förskräckelse ända till Neapel. *Ferdinand* köpte ett stillestånd i Brescia, den 5 Juni, och fred i Paris, den 10 Oktober nämnde år, samt återkallade sina soldater. Men år 1798 slöt han sig åter till de förbundna magterna. Utan samband med dem anföllo Neapolitanerna, anförde af Österrikiska generalen *Mack*, de Franska fördelningarne uti Italien och framryckte till Rom. *Ferdinand* höll derstädes sitt intåg, den 30 November. Men sedan Franska befälhafvaren *Championnet* hunnit erhålla förstärkningar, slog han Neapolitanarne vid Terni (d. 27 Nov.), vid Fermo, Civita Castellana, m. m. och jagade dem ur Rom, den 13 Decemb. Den 24 i samma månad flyktade *Ferdinand*, undan sina fiender, till Palermo. Hans härförare *Pignatelli* och *Mack* afslöto ett stillestånd med Fransmännen, och nödgades dervid uppgifva fästningen Capua. Folket anklagade dem såsom förrädare, och ett uppror utbröt bland Lazaronerna i Neapel, den 14 Januari 1799. *Pignatelli* flydde, undan pöbelns mordstål, till Sicilien och *Mack* till Fransyska lägret. *Championnet* angrep Nea-

Digitized by Google

pel; Lazaronerna försvarade staden med förtviflan, intill den 23 Januari, då den eröfrades af Fransmännen. Konungariket Neapel upplöstes och förvandlades till republik, under namn af den *Parthenopeiska* (d. 25 Jan. 1799). — Efter dessa misslyckade försök emot Frankrike, ledde af *Acton*, förlorade han småningom förtroendet och skildes sedermera från sina embeten.

Emellertid hade förenade Österrikiska och Ryska härar inträngt segrande uti Öfra Italien. Detta tillfälle begagnades af *Acton*, som ännu förde statsrodret. Kardinal *Ruffo* försändes, i Mars månad 1799, till Calabrien, der folket genast reste sig i massa. Under den kraftfulle mannens ledning ordnades upproret till härskaror. *Macdonald*, som nu förde befälet inom den nya republiken, kallades till understöd åt Franska trupperna i Norra Italien, och *Ruffo* intog hufvudstaden med storm, den 29 Juni. *Ferdinand* återkom dit den 10 Juli. Han straffade med yttersta stränghet dem, som deltagit i de republikanska rörelserna; men likväl utan att kunna qväfva den anda af missnöje och gäsning, som hos den nya ordningens vänner öfver allt yttrade sig emot konungen och de gamla formerna. Till sitt försvar emottog *Ferdinand* en Rysk fördelning uti Neapel, om våren år 1800.

I början af året 1801 ryckte en Fransysk här, under *Murats* befäl, emot Neapel. *Ferdinand* hastade att begära fred, hvilken afslöts i Florens, den 28 Mars. Konungen förband sig, att stänga sina hamnar för Franska republikens fiender, afträdde några länderier och be-

Digitized by Google

talade skadeersättningar. Under Maj månad följande året utrymdes landet både af Fransyska och Ryska trupper. *Ferdinand* återkom till sin hufvudstad, den 29 Juni 1802.

Konungen hade ingenting lärt genom sina motgångar. Friare åsigter hade i många hänseenden utvecklat sig hos hans undersåter, under den republikanska styrelsen; han retade sinnena genom tillåtelsen för Jesuiterna, att åter upplifva sin orden i hans stater, år 1804. Då kriget utbröt emellan *Napoleon* och Österrike, år 1805, afslöt *Ferdinand* ett neutralitéts fördrag med Frankrike (d. 21 Sept.), enligt hvilket han förpligtade sig, att icke tillåta någon af de krigförande magternas härar att landsätta i Neapel. Drottningen förmådde honom att bryta detta aftal, och i November månad inlopp en Engelsk-Rysk flotta i hufvudstadens hamn, och en Rysk här landsteg derstädes. *Napoleon* begagnade tillfället, att förklara detta såsom ett fördragsbrott och bemägtigade sig Neapel. *Ferdinand* öfverfördes af en Engelsk flotta till Sicilien, den 25 Jan. och *Josef Buonaparte* utnämndes till Neapolitansk konung, den 31 Mars 1806. Han efterträddes den 15 Juli 1808 af *Napoleons* svåger, *Joachim Murat*.

Ferdinand fortfor att styra Sicilien, under Englands beskydd, samt helt och hållet under dess inflytande. Tidens trångmål och den från Neapel ständigt hotande faran, tvungo honom till billiga eftergifter mot sina undersåter. Ständernas urgamla rättigheter upplifvades, och vid uppkomna stridigheter emellan dem och

Digitized by Google

konungen, medlade Engelsmännen en förlikning, som (år 1812) gaf åt Sicilien en författning, bildad efter den Engelska. Den bekräftades, i Febr. månad 1813, af kronprinsen *Frans*, åt hvilken konungen öfverlemnat ledningen af regerings ärenderna, under sina tvister med Sicilianarne.

Efter *Napoleons* fall insatte kongressen i Wien konung *Ferdinand* i sin fordna myndighet, öfver den Neapolitanska delen af hans stater. *Murat* flydde till Frankrike, och *Ferdinand* återvände till Neapel, den 17 Juni 1815. *Murat* landsteg i Calabrien, med några få anhängare, blef gripen, ställd inför krigsrätt och skjuten, den 13 Oktober s. år. Den 12 Dec. 1816 förenade *Ferdinand* sina länder till en stat, under namn af konungariket Begge Sicilierna, samt antog dervid namn af *Ferdinand I.* — Hans gemål, *Maria Carolina*, dog den 8 Sept. 1814, och samma år förmälde han sig med enkeprinsessan af Partana.

Missnöje rådde öfver allt inom landet, och ett hemligt sällskap, under namn af *Carbonari*, bearbetade sinnena för en omstörtning. Revolutionen i Spanien gaf luft åt en sådan i Neapel. Den 2 Juli utbröt ett uppror i Nola, och spridde sig snart vidare. Man fordrade antagandet af 1812 års Spanska statsförfattning. Konungen nödgades till eftergift; men öfverlemnade regeringen åt sin son. Resningen utbredde sig till Sicilien, hvilket tillika fordrade en serskild styrelse derstädes. Det kufvades med vapenmagt. — De förbundna Europeiska monarkerna voro församlade till en kongress i Lay-

Digitized by Google

bach, och inbjödo dit konung ***Ferdinand.*** Han afreste (d. 14 Dec.). Kongressen, jemte ***Ferdinand,*** förklarade alla de uti Neapel införda förändringarne såsom ogiltiga. En Österrikisk här tågade mot Neapel, slog landets trupper och under skydd af Österrikiska bajonetter återkom Ferdinand till sin hufvudstad, den 15 Maj 1821. Sakernas gamla ordning återstäldes, likväl med antagande af åtskilliga förbättringar. Deltagarne uti upproret behandlades med skonsamhet.

Tillståndet i landet fortfor likväl att vara oroligt; Österrikarne qvarstadnade, för att bibehålla stillhet och lugn; men ***Ferdinands*** återstående regering stördes likväl af täta sammansvärjningar. — ***Ferdinand*** afled i Neapel den 4 Januari 1825.

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

3 2044 103 244 463